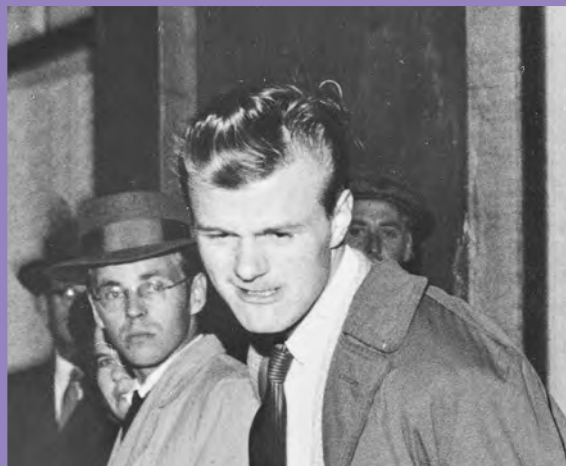

YHDENVERTAISUUS 1

Arvon mekin ansaitsemme

NÄKÖKULMIA OSALLISUUDEN
HISTORIAAN SUOMESSA

*Arvon mekin
ansaitsemme*

NÄKÖKULMIA OSALLISUUDEN
HISTORIAAN SUOMESSA

SISÄMINISTERIÖ

KUVAILULEHTI

Julkaisun päivämäärä 7.4.2014

JULKAISUN NIMI Yhdenvertaisuus-julkaisu Osa 1: Arvon mekin ansaitsemme - Näkökulmia osallisuuden historiaan Suomessa

TEKIJÄT (TOIMIELIMESTÄ, TOIMIELIMEN NIMI, PUHEENJOHTAJA, SIHTEERI)

Villa Susan (toim.), Ekholm Elina, Friman Maria, Förbom Jussi, Lehtola Veli-Pekka, Leppäkorpi Mervi, Mahlamäki Pirkko, Pirttijärvi Anssi, Teir Philip

TOIMEKSIANTAJA Yhdenvertaisuus Etusijalle 6 -hanke

TOIMIELIMEN ASETTAMISPÄIVÄ 15.1.2013/ SM005:00/2013

TIIVISTELMÄ

Yhdenvertaisuutta eri näkökulmista tarkastelevan *Yhdenvertaisuus*-sarjan ensimmäinen osa pureutuu vähemmistöjen emansipaation historiaan Suomessa. Teksteissä tarkastellaan vähemmistöjen historiaa erityisesti niiden oman toiminnan kannalta: miten osallisuus ja ryhmien voimaantuminen on vaihdellut eri aikakausina ja millä tavoin vähemmistöryhmän edustajat ovat itse edistäneet oikeuksiensa toteutumista.

Vähemmistöjen historia jää yleensä näkymättömiin yleisessä historiankirjoituksessa tai vähemmistöä tarkastellaan lähinnä valtavaestön näkökulmasta. Vähemmistöryhmät ovat kuitenkin tehneet merkittävää työtä heihin kohdistuvien epäkohtien esille tuomisessa ja oikeuksiensa edistämässä.

Sisäministeriön julkaiseman Yhdenvertaisuus-sarjan toisessa osassa *Valehtelisin jos väittäisin* äänen saavat syrjintää kokeneet ihmiset, joiden tarinan kautta katsotaan syrjintää eri elämänalueilla ja erityisesti viranomaisten toiminnassa. Sarjan kolmas osa, Pidä huolta, esittelee puolestaan erilaisia hyviä käytäntöjä, joilla edistetään yhdenvertaisuutta. Artikkelisarjan tavoitteena on paitsi lisätä tietoa syrjinnästä, sen eri muodoista ja yhdenvertaisuuden edistämisestä, mutta myös haastaa lukijaa pohtimaan syrjintään liittyviä kysymyksiä ja kannustaa toimimaan yhdenvertaisuuden puolesta. Pienelläkin teolla voi olla suuria vaikutuksia syrjinnän uhrin kannalta.

Materiaalin sähköinen versio löytyy internet-osoitteesta www.yhdenvertaisuus.fi.

AVAINSANAT (ASIASANAT) vähemmistöt, rasismi, syrjintä, ihmisoikeudet

MUUT TIEDOT Sähköisen julkaisun ISBN 978-952-491-956-2, osoite www.intermin.fi/julkaisut

SARJAN NIMI JA NUMERO Sisäministeriön julkaisut 9/2014

ISSN 2341-8524

ISBN 978-952-491-955-5

KOKONAISIVUMÄÄRÄ 72

KIELI suomi

HINTA maksuton

LUOTTAMUKSELLISUUS julkinen

JAKAJA Sisäministeriö

KUSTANTAJA/JULKAISIJA Sisäministeriö

INRIKESMINISTERIET

PRESENTATIONSBLAD

Utgivningsdatum 7.4.2014

PUBLIKATION Yhdenvertaisuus-julkaisu Osa 1: Arvon mekin ansaitsemme - Näkökulmia osallisuuden historiaan Suomessa

FÖRFATTARE (UPPGIFTER OM ORGANET: ORGANETS NAMN, ORDFÖRANDE, SEKRETERARE)

Villa Susan (edit.), Ekholm Elina, Friman Maria, Förbom Jussi, Lehtola Veli-Pekka, Leppäkorpi Mervi, Mahlamäki Pirkko, Teir Philip

UPPDRAKSGIVARE Likabehandling på första plats 6 -projekt

DATUM FÖR TILLSÄTTANDET AV ORGANET 15.1.2013/ SM005:00/2013

PUBLIKATIONENS DELAR

Refera

Seriepublikationen *Yhdenvertaisuus* (Jämställdhet) granskar jämställdheten ur olika perspektiv. Den första delen handlar om minoriteters emancipation i Finlands historia. Syftet med artiklarna är att gå igenom minoriteters historia ur deras perspektiv och se hur delaktigheten och gruppernas egenmakt varierat under olika tider och hur representanter för minoriteter själva främjat sina rättigheter.

Minoriteters historia förblir ofta osynlig i allmänna historiska verk, eller också behandlas den främst ur majoritetsbefolkningens perspektiv. Minoriteter har dock arbetat hårt för att lyfta fram missförhållanden och främja sina rättigheter.

Den andra delen *Valehtelisin jos väittäisin* (Jag skulle ljuga om jag påstod) fokuserar på människor som upplevt diskriminering. Via deras berättelser betraktas diskriminering på olika livsområden, speciellt i myndigheternas verksamhet. Den tredje delen *Pidä huolta* (Sköt om dig), tar upp former av god praxis som främjar jämställdheten. Syftet med artikelserien är inte bara att öka kunskapen om diskriminering och dess olika former och att främja jämställdheten, utan också att få läsarna att reflektera över diskriminering och uppmuntra dem att arbeta för jämställdhet. Även små gärningar kan betyda mycket för den som är offer för diskriminering.

En elektronisk version av materialet finns på adressen www.equality.fi.

NYCKELORD diskriminering, likabehandling, minoriteter, mänskliga rättigheter

ÖVRIGA UPPGIFTER Elektronisk version, ISBN 978-952-491-956-2, www.intermin.fi/publikationer

SERIENS NAMN OCH NUMMER Inrikesministeriets publikation 9/2014

ISSN 2341-8524

ISBN 978-952-491-955-5

SIDOANTAL 72

SPRÅK finska

PRIS avgiftsfri

SEKRETESSGRAD offentlig

DISTRIBUTION Inrikesministeriet

FÖRLÄGGARE/UTGIVARE Inrikesministeriet

Kuva: Romano Mission arkisto

”Vähemmistöjen historia jää yleensä näkymättömiin”

Askel askeleelta eteenpäin <i>Susan Villa</i>	6
Holhotuista moninaiseksi <i>Mervi Leppäkorpi</i>	8
Vetelehtimästä nuorisovaltuustoon <i>Mervi Leppäkorpi</i>	16
Lappalaisten suojelualueita ja saamelaisten liittoja <i>Veli-Pekka Lehtola</i>	24
Pitkä matka pois yhteiskunnan laidalta <i>Jussi Förbom</i>	34
Säälin kohteesta aktiiviseksi toimijaksi <i>Elina Ekholm ja Pirkko Mahlamäki</i>	44
Paljastumisen pelosta itseilmaisun vapauteen <i>Anssi Pirttijärvi</i>	50
Pakolaisista kansalaisiksi <i>Mervi Leppäkorpi</i>	58
Maahanmuuttoa on katsottava uudella tavalla <i>Philip Teir</i>	65

Toimitus: Susan Villa

Taitto: Grafismo/Ismo Rekola

Paino: Grano, Kuopio 2014

Askel askeleelta eteenpäin

TEKSTI: SUSAN VILLA

Yhdenvertaisuutta eri näkökulmista tarkastelevan *Yhdenvertaisuus*-sarjan ensimmäinen osa pureutuu vähemmistöjen emansipaation historiaan Suomessa.

Tekstien tarkoituksena on katsoa vähemmistöjen historiaa erityisesti niiden oman toiminnan kannalta: miten osallisuus ja ryhmien voimaantuminen on vaihdellut eri aikakausina ja millä tavoin vähemmistöryhmän edustajat ovat itse edistäneet oikeuksiensa toteutumista.

Vähemmistöjen historia jää yleensä näkyvämmämpiin yleisessä historiankirjoituksessa tai vähemmistöä tarkastellaan lähinnä valtaväestön näkökulmasta. Vähemmistöryhmät ovat kuitenkin tehneet merkittävää työtä heihin kohdistuvien epäkohtien esille tuomisessa ja oikeuksiensa edistämässä. Matkalla on ollut useita esteitä ja välillä on otettu askeleita myös taaksepäin, mutta vähitellen vähemmistöjen asemaan on saatu merkittäviäkin parannuksia. *Arvon mekin ansaitsemme* -julkaisun ar-

tikkelit kertovat sitkeästä työstä, voimakkaita ja rohkeista edelläkävijöistä, historiallisista käännteistä sekä yhteiskunnan havahtumisesta vähemmistöjen oikeuksien tunnustamiseen.

Artikkelit käsittelevät sukupuolten välistä tasa-arvoa, vammaisuutta, saamelaisia, romaneja, sukupuolivähemmistöjä ja maahanmuuttajia. Sukupuolten välisen tasa-arvon osalta on hyvä huomata, että vaikka naiset eivät ole vähemmistöryhmä, on kamppailu naisten ja miesten välisen tasa-arvon puolesta antanut merkittävän sysäyksen myös eri vähemmistöryhmien oikeuksien edistämiseksi. Nykyisessä tasa-arvo keskustelussa ei puhuta enää vain miehistä ja naisista vaan sukupuolten moninaisuudesta, joka halutaan huomioida uudessa tasa-arvolaisissa.

Nuoria käsittelevässä tekstissä nostetaan esille nuoruuden määritelmän vaihtuminen ajan ja yhteyden mukaan. Samalla nuoria koskevat odotukset ja velvollisuudet ovat vaihdelleet paljon. Nyt nuoret ovat nousseet erilaisien määräysten ja toimien kohteesta myös itse tekijöiksi ja päättäjiksi esimerkiksi nuorisoval-

tuustoissa ja koulujen oppilaskunnissa.

Saamelaisten ja romanien historiasta löytyy useita esimerkkejä siitä, miten nämä vähemmistöt ovat itse aktiivisesti lähteneet ajamaan oikeuksiaan ja toimimaan yhdenvertaiseman yhteiskunnan puolesta. Myös vammaiset on pitkään nähty lähinnä vain erilaisten toimien ja säälin kohteina, mutta jo 1800- ja 1900-luvun taitteessa esimerkiksi näkövammaisten yhdistykset työskentelivät olojen parantamiseksi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien ajamisessa ovat puolestaan tehneet mittavaa työtä muun muassa 60-luvulla perustettu Psyke ja myöhemmin Seta.

Maahanmuuton lisääntyttyä on ulkomaalaistaustaisten asema Suomessa noussut yhä tärkeämmäksi kysymykseksi. Maahanmuuttajien vakiintuminen osaksi yhteiskuntaa on ollut varsin hidasta ja kivuliastakin. Viime vuosina on kuitenkin tapahtunut myönteistä kehitystä, kun yhä useampi maahanmuuttaja on lähtenyt mukaan esimerkiksi politiikkaan tai järjestötoimintaan.

Sisäministeriön julkaiseman *Yhdenvertaisuus*-sarjan toisessa osassa *Valehtelisin jos väittäisin* äänen saavat syrjintää kokeneet ihmiset, joiden tarinan kautta katsotaan syrjintää eri elämänalueilla ja erityisesti viranomaisten toiminnassa. Sarjan kolmas osa, *Pidä huolta*, esittelee puolestaan erilaisia hyviä käytäntöjä, joilla edistetään yhdenvertaisuutta. Artikkelisarjan tavoitteena on paitsi lisätä tietoa syrjinnästä, sen eri muodoista ja yhdenvertaisuuden edistämisestä, mutta myös haastaa lukijaa pohtimaan syrjintään liittyviä kysymyksiä ja kannustaa toimimaan yhdenvertaisuuden puolesta. Pienelläkin teolla voi olla suuria vaikutuksia syrjinnän uhrin kannalta. ■

Holhotuista moninaisiksi

Kamppailu naisten oikeuksien edistämiseksi on vaatinut sitkeää työtä eri vuosisatoina ja -kymmeninä.

Nyt oikeuskeskustelussa halutaan huomioida myös sukupuolten moninaisuus, ei vain naiset ja miehet.

TEKSTI: MERVI LEPPÄKORPI

Sukupuolten tasa-arvo sekä syrjinnän ja häirinnän kiellot on Suomessa kirjattu lakiin. Laissa on myös määriteltä erilaisia keinoja ja velvoitteita tasa-arvon edistämiseksi, kuten esimerkiksi tasa-arvosuunnitelman tekeminen. Vaikka tässä artikkelissa keskitytään naisten aseman kehittämiseen, on hyvä huomata, että käsitys sukupuolesta on voimakkaassa muutoksessa.

Hallituksen valmistelemassa esityksessä uudeksi tasa-arvolaiksi huomioidaan myös sukupuolen moninaisuus, eli se, että kaikista tytöistä ei kasva naisia tai pojista miehiä. On tultu pitkä matka tilanteesta, jossa naiset olivat miehensä holhouksessa ja äänioikeudenkin määräsi biologisen sukupuolen ohella yhteiskuntaluokka.

Naiset saavuttivat ensimmäisenä syrjittyinä ryhmänä oikeuksiaan yhteiskunnassa.

Naisten oikeuksien lisääntyminen on ollut avaamassa tietä muiden ryhmien kamppailuille oikeuksistaan. Kuvassa Rakennusliiton naisia airutnauhoineen.

Kuva: Kansan Arkisto

Naiset eivät ole vähemmistöryhmä toisin kuin syrjintää kokevat etniset vähemmistöt, vammaiset tai seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt. Naisten oikeuksien lisääntyminen ja vakiintuminen yhteiskunnan eri tasoilla on kuitenkin ollut avaamassa tietä muiden syrjittyjen ryhmien kamppailuille oikeuksistaan.

Kamppailu äänioikeudesta

Suomessa ehkä tunnetuin sukupuolten välisen tasa-arvon mittari on äänioikeus, jota naiset pääsivät käyttämään eduskuntavaaleissa vuonna 1907. Suomen naiset olivat edellisenä vuonna saaneet ensimmäisenä maailmassa täydet poliittiset oikeudet. Yleinen ja yhtäläinen äänioikeus, myös naisille, saavutettiin pitkällisen äänioikeustaistelun tuloksena.

Yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta ajettiin Suomessa 1800-luvun lopulta lähtien aktiivisen kansalaistoiminnan avulla. Suomessa oli säätyvalta: kahdeksan prosenttia suomalaisista pääsi uurnille, ja varakkaammilla porvarissäätyläisillä oli enemmän ääniä kuin vähemmän varakkailla. Vuoden 1865 maaseudun kunnallisasetuksen perusteella maaseudun täysivaltaiset naiset, eli lesket ja naimattomat yli 25-vuotiaat, pääsivät mukaan kuntakokouksen päätöksentekoon samoin varallisuus- ja veronmaksuehdoin kuin miehet. Naiset eivät kuitenkaan voineet tulla valituiksi valtuustoon. Kaupungeissa naiset saivat samat oikeudet vasta kahdeksan vuotta myöhemmin.

Raittiusliikkeet, työväenliike ja naisasialiikkeet ajoivat laajalla rintamalla äänioikeuden laajentamista. Valtiopäivillä naisten äänioikeutta käsiteltiin ensimmäisen kerran vuonna 1897, mutta esitys kariutui, sillä lakivaliokunnan mielestä ”oli sopimatonta vetää nainen valtiolliseen elämään”.

Naimisissa oleville naisille sallittiin oikeus solmia työsopimuksensa itsenäisesti, ilman aviomiehen suostumusta vuonna 1922.

Yleinen ja yhtäläinen äänioikeus toteutettiin vuoden 1905 suurlakon jälkeen osana parlamentti uudistusta. Vuonna 1907 uuteen eduskuntaan valitut 19 naista olivat maailman ensimmäiset naiskansanedustajat.

Tytöt koulussa, naiset yliopistossa

Suomeen saatiin 1800-luvun alussa ensimmäiset säätyläistytöille tarkoitetut yksityiskoulut, joista ei kuitenkaan voinut päästä ylioppilaaksi. 1800-luvun lopulla valtion tyttökoulujen rinnalle tulivat jatkoloukat, jatko-opistot ja yhteiskoulut, jotka mahdollistivat ylioppilastutkinnon myös nuorille naisille. Ensimmäinen naisylioppilas oli helsinkiläisen kauppiasperheen tytär **Marie Tschetschulin** vuonna 1870 – 39 vuotta ennen ensimmäistä valtiollisen koulun naisylioppilasta.

Marie Tschetschulin seurasi jonkin aikaa opetusta yliopistossa. Se sallittiin naisille vuodesta 1870, mikäli he anoivat erivapautta sukupuolestaan. Naisia oli opiskelemassa yliopiston lääketieteellisessä tiedekunnassa jo vuonna 1871. **Rosina Heikel** valmistui Pohjoismaiden ensimmäiseksi naislääkäriksi erityisluvalla vuonna 1878. Akateemisissa jatkoopinnoissa naiset etenivät lääketieteen ohella ensimmäiseksi historiassa, josta **Tekla Hultin** väitteli filosofian tohtoriksi vuonna 1896.

Kansainvälisen
naistenpäivän
50-vuotisjuhlakulkue
6.3.1960.

Kuva: Yrjö Lintunen/
Kansan Arkisto

Naiset saivat laillisen oikeuden opettaa tyttöjen oppikouluissa vuodesta 1882, kuitenkin ilman virkaoikeutta. Jyväskylän kansakoulunopettajaseminaariin tuli osasto myös naisille. Vuodesta 1889 alkaen naiset saivat itse opettaa naisopiskelijoita seminaareissa.

Naisylioppilailta vaadittu vapautus sukupuolestaan poistettiin 1901, jolloin Helsingin yliopiston läsnä olevista opiskelijoista oli naisia lähes 14 prosenttia. 1920-luvulla opis-

kelijoista kolmasosa oli naisia. Tosin yliopiston laitoksilla oli oikeuksia rajoittaa naisopiskelijoiden osallistumista opetukseen. Vuonna 2012 kaikista korkeakouluopiskelijoista 54 prosenttia oli naisia.

Yliopistovirat avautuivat naisille 1916. Ensimmäinen naispuolinen dosentti ja yliopisto-opettaja oli **Alma Söderhjelm**, joka nimitettiin Åbo Akademin ylimääräiseksi yleisen historian professoriksi vuonna 1927.

Itsemääräämisoikeus

Suomalaisten mahdollisuuksia päättää omasta elämästään on säädelty eri aikoina eri perustein. Poliittisia oikeuksia rajoitettiin sukupuolen lisäksi yhteiskuntaluokan perusteella. Erityisesti naisten mahdollisuuteen päättää omaisuudestaan ja kehostaan vaikuttivat täysi-ikäisyyden rajan lisäksi miehen oikeus ja velvollisuus hohdota lapsiaan ja puolisoaan. Ne oli sidottu avioliittoon laissa.

Laki 25 vuotta täyttäneen naimattoman naisen täysivaltaisuudesta säädettiin vuonna 1864. Holhouksenalaiseksi sai silti jäädä, jos sitä itse halusi. Naimattomien naisten täysivaltaisuuteen liittyi taloudellinen itsenäisyys, joka toteutui asteittain: jo 15-vuotias sai hallita palkkatulojaan ilmoituksellaan, ja 21-vuotias sai hallita omaisuuttaan anomuksella tuomioistuimelle. Samalla tyttären oikeus päättää itse avioliitostaan tunnustettiin keisarillisella asetuksella. Naimisissa olevat naiset jäivät automaattisesti miehensä edusmiehisyyden alaisiksi vuoden 1930 avioliittolain muutokseen asti. Vuonna 1898 naimattomien naisten holhouksikä laskettiin 21 vuoteen eli yhdenvertaiseksi miesten kanssa.

Työn raskaan raatajat

Naiset ovat olleet aina mukana suomalaisessa maataloudessa ja varhain teollisuustyössä. Pääsy akateemisiin ammatteihin kuitenkin kesti. Esimerkiksi oikeus toimia lääkärinä saatiin vuonna 1897, yksitoista vuotta ensimmäisen naislääkärin valmistuttua yliopistosta.

Ensimmäinen neljän viikon äitiysloma naisille myönnettiin teollisuustyössä vuonna 1917. Naimisissa oleville naisille sallittiin oikeus solmia työsopimuksensa itsenäisesti, ilman aviomiehen suostumusta vuonna 1922.

Tie valtion virkoihin aukesi naisille vuonna 1924. Toinen maailmansota avasi naisille pääsyn myös perinteisiin miesten töihin.

Valtioneuvosto määräti vuonna 1945 ohjepalkat, joiden perusteella naisille tuli maksaa vähemmän kuin miehille. Esimerkiksi Naisasialiitto Unioni oli ottanut samapalkkaisuuden tavoitteeksi jo 1890-luvulla ja Kansainvälinen työjärjestö (ILO) heti perustamisvaiheessa vuonna 1919. Vaikka palkkasäännöstely kumottiin 50-luvun puolivälissä, käytäntö jäi elämään.

ILO:n samapalkkaisuussopimus ratifioitiin Suomessa vuonna 1962. Viimeisen neljänkymmenen vuoden aikana palkkaerot ovat kaventuneet, mutta osittain varsin hitaasti. Nykyään säännöllisen työajan perusteella maksettava palkka on naisilla keskimäärin hie-man yli 80 prosenttia miesten palkoista. Eroa ei voida selittää vetoamalla vain yksittäisten naisten yksittäisiin valintoihin, vaan kyse on rakenteellisesta erosta. Eläkkeellä olevan naisen euro on vain 70 senttiä.

Lakia naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta ei sovelleta uskonnollisten yhdyskuntien uskonnonharjoitukseen liittyvään toimintaan. Suomessa evankelis-luterilainen kirkko hyväksyi pappisvihkimykset vuonna 1986. Ortodoksisessa kirkossa tukeudutaan yhä Paavalin kehotukseen naisten vaikenemisesta seurakuntakokouksissa.

Ihmisoikeudet myös naisten oikeuksia

Naimisissa olevien naisten oikeusturvaa ja taloudellista asemaa on parannettu asteittain. Miehellä oli oikeus vaimon palkkatuloihin ja omaisuuteen vuoden 1868 avioehtouudistukseen asti. Uudistus antoi naiselle oikeuden

Raittiusliikkeet, työväenliike ja naisasialiikkeet ajoivat laajalla rintamalla äänioikeuden laajentamista.

erottaa omaisuutensa miehen omaisuudesta ja tehdä itse avioehtosopimuksensa. Senaatin antamalla asetuksella vaimo saattoi konkurssin uhatessa anoa suojelua omalle omaisuudelleen. Vuoden 1878 perintölaissa säädettiin sekä maaseudulle että kaupunkeihin tasa-arvoinen perimysoikeus.

1970-luvulla naisten ihmisoikeuksien toteutumiseen herättiin YK:n tasolla. Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva YK:n yleissopimus (CEDAW) solmittiin vuonna 1979. CEDAW-sopimuksessa syrjinnällä tarkoitetaan naisten kaikenlaista poissulkemista ja ihmisoikeuksien rajoittamista. Sopimus hälvensi ensi kertaa ihmisoikeusasiakirjoille tyypillistä yksityisen ja julkisen elämänalueen erottelua, koska sopimuksessa säännellään nimenomaisesti perheen sisäisiä kysymyksiä ja puolisoitten sekä vanhempien oikeuksia.

Tavoitteena oli luopuminen jyrkkärajaisista nais- ja miesrooleista sekä naisten ja miesten roolien monipuolistaminen. Vuonna 1992 CEDAW-sopimusta valvova komitea täydensi sopimustekstiä antamalla suosituksen, jonka mukaan syrjintäkäsitem sisältää naiseen kohdistuvan väkivallan.

Oikeus koskemattomuuteen

Oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen on perusoikeus. Perusoikeudet on turvattu valtion perustuslaissa kaikille ihmisille tai kaikille kyseisen valtion kansalaisille. Useimmiten perustuslaissa suojataan samoja tai samantyyppisiä oikeuksia kuin kansainvälisissä

TASA-ARVOSUUNNITELMA

Työnantajan tasa-arvon edistämismittaan kuuluu tasa-arvosuunnitelman laatiminen ja toteuttaminen yrityksissä, joissa on vähintään 30 työntekijää.

Tasa-arvosuunnitelma sisältää:

- 1) Selvityksen työpaikan tasa-arvotilanteesta ja sen osana erittelyn naisten ja miesten sijoittumisesta eri tehtäviin sekä kartoituksen naisten ja miesten tehtävien luokituksista, palkoista ja palkkaeroista.
- 2) Toimenpiteet tasa-arvon edistämiseksi ja palkkatasa-arvon saavuttamiseksi.
- 3) Arvion tasa-arvosuunnitelmaan sisältyneiden aiempien toimien toteuttamisesta ja niiden tuloksista. (Laki naisten ja miesten tasa-arvosta, 6 a §.)

1970-luvulla naisten ihmisoikeuksien toteutumiseen herättiin YK:n tasolla.

ihmisoikeussopimuksissa. Oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen antaa suojaa esimerkiksi pakolla tehtäviä lääketieteellisiä toimenpiteitä vastaan.

Ihmisellä on fyysisen koskemattomuuden suoja ja oikeus määrätä itsestään ja ruumistaan. Tämä tarkoittaa oikeutta päättää myös omasta seksuaalisuudestaan. Suomessa rikoslaki ei tuntenut raiskausta avioliitossa ennen vuotta 1994. Nykyään kuitenkin muun muassa raiskaus, pakottaminen seksuaaliseen tekoon, lapsen tai aikuisen seksuaalinen hyväksikäyttö ja seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta ovat rikoksia. Henkilökohtaisen koskemattomuuden oikeuden rajoittamisesta keskustellaan naisten kohdalla esimerkiksi tilanteissa, joissa raskaana olevan naisen päiheteidenkäytön ajatellaan vaurioittavan sikiötä.

Sukupuolen moninaisuus tasa-arvolakiin

Lakia naisten ja miesten tasa-arvosta uudistetaan parhaillaan. Uudistuksessa sukupuoleen perustuvan syrjinnän määritelmää laajennettaisiin koskemaan myös sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää sekä kehon sukupuolipiirteitä, esimerkiksi intersukupuolisia henkilöitä.

Sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun liittyvästä syrjintäsuojasta ja oikeussuojakeinoista ei ole lain tasolla aiemmin säännelty. Uuden lain myötä tasa-arvon edistämisessä huomioidaan myös sukupuolivähemmistöt.

Tasa-arvolain noudattamista valvovat jatkossakin tasa-arvovaltuutettu ja tasa-arvo-

SUKUPOOLEN MONINAISUUS

Sukupuolen moninaisuus tarkoittaa, että ihmisten sukupuolen fyysinen kehitys ja sukupuolen kokeminen vaihtelevat. Kaikki eivät ole identiteetiltään tai keholliselta olemukseltaan yksiselitteisesti ”miehiä” tai ”naisia”. Esimerkiksi transsukupuolinen mies on voinut lapsuudessaan olla juridisesti tyttö, transgender ei koe olevansa selkeästi mies tai nainen, ja intersukupuolinen henkilö on sikiövaiheessa kehittynyt siten, että sukupuolta ei voida syntymähetkellä yksiselitteisesti määritellä. Nykyään tiedetään, että sukupuolen moninaisuus on paljon yleisempää kuin on aiemmin kuviteltu.

lautakunta. Tasa-arvovaltuutettu on lähtenyt ohjeistuksessaan jo aiemmin siitä, että lain tulokinnassa tulee seurata EU-lainsäädännön linjaa. Tasa-arvolakia on sovellettava sukupuoli-vähemmistöihin laajemminkin, eikä rajoittaa sitä vain sukupuolen korjausprosessin läpikäyneisiin henkilöihin. ■

Lähteet:

KIRJAT

Moring, Anna (toim.): Sukupuolen politiikka. Naisten äänioikeuden 100 vuotta Suomessa. Otava 2006.

Minna Hagert & Teija Försti: Suffragettien sisaret. Unioni Naisasialiitto 2006.

Saresma, T., Rossi, L-M & Juvonen, T. (toim.): Käsi-kirja Sukupuoleen. Vastapaino 2010.

LAIT

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta.
8.8.1986/609

INTERNET

Suomalaisen Naisliiton historia <http://suomalainen-naisliitto.fi/historia/>

Naiset Palkkatyössä. Sosiaali- ja terveysministeriön tasa-arvosivusto <http://www.stm.fi/tasa-arvo/samapalkkaisuus/periaate/historia>

Tasa-arvovaltuutetun kotisivut <http://www.tasa-arvo.fi/fi/etusivu>

Kansalaisjärjestöjen yhteinen sivu ihmisoikeuksista <http://www.ihmisoikeudet.net>

ESITTEET

Sukupuolen moninaisuus. Setan Transtukipisteen esite.

Vetelehtimästä
nuorisovaltuustoon

Nuoren määritelmä on vaihdellut paljon eri aikakausina ja eri yhteyksissä. Lähes aina nuoret ja heidän ”huonot tapansa” ovat kuitenkin olleet aikuisten kritiikin kohteena. Nykyisin halutaan kiinnittää entistä enemmän huomiota nuorten oikeuksiin ja vaikutusmahdollisuuksiin yhteiskunnassa.

Kun keskustellaan nuorista, on oikeastaan melko epämääräistä, keistä silloin varsinaisesti puhutaan. Nuoruus on lapsuuden ja aikuisuuden väliin sijoittuva elämänvaihe, jota voidaan määritellä esimerkiksi siirtymäriittien avulla. Nuoriso taas on ikäryhmä, jonka määrittely on muuttunut. Määrittelyssä voidaan käyttää esimerkiksi ikää, naimattomuutta tai muita tekijöitä.

YK:n kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö Unescon toinen nuorisoraportti sisältää neljä nuorisoa koskevaa määritelmää: Nuoria ovat 15–25-vuotiaat. Toiseksi koululaiset, opiskelijat ja sellaiset, jotka eivät ole aloittaneet työtä eivätkä perustaneet omaa taloutta, kuuluvat nuorisoon. Nuoriso voidaan määritellä mahdollisesti myös mielenlaadun perusteella. Ja neljänneksi yleisimmin käytetty määritelmä on ”Nuoria ovat ne, joille yhteiskunta tuon aseman osoittaa”.

Nuorille suunnattu nuorisotyö voi kaupungista ja nuorisotoiminnan järjestäjästä riippuen olla esimerkiksi 13–25-vuotiaille, 14–16-vuotiaille ja erikseen 25–30-vuotiaille nuorille aikuisille tarkoitettua. Nuorisobarometrissa mitataan 15–29-vuotiaiden asenteita ja odotuksia, ja Kansallisessa Nuorisotutkimuksessa taas tarkastellaan 15–30-vuotiaita nuoria ja nuoria aikuisia.

Näin suuresta ja muuttuvasta joukosta puhuttaessa ei nuorison oikeuksien ja aseman kehittymistä voida tarkastella pelkästään ikäryhmän yhteisenä historiana. Kulloiseenkin nuorisoon lukeutuneiden nuoruuteen ovat vaikuttaneet oman aikansa lait, normit, maaseudun ja kaupungin kehittyminen, sukupuolten erilainen asema ja vähemmistöihin kuulu-

minen. Nuorisotutkimus on 1980-luvulle asti ollut poikien tutkimista.

Suomen nuorten historiaa

Länsimaissa nuoruus merkitsee siirtymävaihetta lapsuuden ja aikuisuuden välillä. Nuorison historia kiinnittyy kuitenkin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Maatalousvaltaisessa yhteiskunnassa tämä elämänvaihe ei välttämättä ollut merkittävä, koska tilan työhön kasvettiin pienestä pitäen ja kukin teki, minä kykeni. Esimerkiksi koulutuksen pidentyminen ja yleistyminen, taloudellisen itsenäisyyden lykkääntyminen ja populaarikulttuuri ovat vaikuttaneet siihen, millaista nuoruutta ihmiset elävät.

Ikään on liitetty erilaisia oikeuksia ja vastuita, kuten rikosoikeudellinen vastuu, mahdollisuus hallita omaa omaisuuttaan sekä oikeus päättää naimisiin menemisestä. Nuorten asema on huomioitu jo varhaisissa maakuntalaeissa. 1200-luvulla nuori saattoi joutua itse vastuuseen teoistaan. 1300-luvulla säädettiin, että kotona asuvien rikosseuraamuksista vastasi isä. 7–14-vuotiaat olivat kuitenkin vastuussa tekemistään pahoinpitelyistä ja tapoista. Avioliiton solmimisikäkin on säädelty jo 1300-luvulla: 15-vuotiaat miehet ja 12-vuotiaat naiset saivat mennä naimisiin.

Ensimmäinen nuoriso, johon kiinnitettiin laajasti huomiota, alkoi syntyä kaupunkien koulujen ympärille 1920–1930-luvuilla. Ensimmäinen varsinainen nuorisokulttuuri oli 1950-luvun lättähatut.

Sukupuolittuneet nuoret

Suomalaisella maaseudulla oli 1800-luvulla kaksi sukupuoliroolia, mies ja nainen, ja niiden välillä oli vain vähän liikkumatilaa. Peri-

aatteessa miesten ja naisten työt oli jaettu siten, että naisten tehtäviin kuului enemmän kodin piiriin ja karjaan liittyviä tehtäviä. Sukupuolirajoja kuitenkin tarvittaessa ylitettiin, ja useammin niin päin, että naiset tarttuivat miesten töihin.

Miesten täysivaltaisuuden ikäraja nostettiin vuonna 1721 viidestätoista 21 vuoteen. Naimattomat naiset olivat miespuolisen holhoojan alaisia ja tarvitsivat luvan avioliiton solmimiseen iästä riippumatta. Avioliitossa olevat naiset taas olivat miehensä alaisia, ja jonkinlaisen täysivaltaisuuden he saavuttivat vasta leskinä. Laki 25 vuotta täyttäneen naimattoman naisen täysivaltaisuudesta säädettiin vuonna 1864. Holhouksenalaiseksi sai silti jäädä, jos sitä itse halusi. Naimisissa olevat naiset jäivät automaattisesti miehensä edusmiehisyyden alaisiksi vuoden 1930 avioliittolain muutokseen asti. Vuonna 1898 naimattomien naisten holhousikä laskettiin 21 vuoteen eli yhdenvertaiseksi miesten kanssa.

Vuonna 1969 täysi-ikäisyyden raja säädettiin 20 vuoteen, mutta 15-vuotias sai hallita omaisuuttaan. Holhouksenalaisuus päättyi kuitenkin avioliittoon. Viimeisin uudistus – 18 vuoden ikäraja – tuli voimaan 1976.

Naisten ja miesten naimaikä on ollut sidoksissa täysi-ikäisyyteen. Soveliaaksi katsottua perheenperustamisikää ja samalla aikuisuuden alkua on muutettu 1300-luvulta alkaen useasti. 1800-luvulla miehet saivat perustaa oman perheen 18-vuotiaana ja naiset 15-vuotiaana. Ikärajaa muutettiin vuonna 1911 naisten kohdalla 17 vuoteen ja 18 vuoteen vasta vuonna 1988. Laki sallii yhä poikkeuksia nuoremmille.

”Nuoria ovat ne, joille yhteiskunta tuon aseman osoittaa.”

Nuorten työ

Siinä, missä maaseudulla lasten ja nuorten osaan kuului automaattisesti työnteko, kuului kaupunkilaisnuorille jo varhaisessa vaiheessa erilainen rahanansainta. Alle 15-vuotiaita on maaseudulla lähetetty esimerkiksi paimeneksi, ja kaupungissa taas on vaikkapa lankattu kenkiä tai myyty sanomalehtiä.

Kansainvälisen työjärjestö ILO:n sopimus kieltää työntöön kaikilta alle 13-vuotiailta. 13–15-vuotiaat saavat tehdä kevyttä työtä, joka ei haittaa heidän koulunkäyntiään tai muuta kehitystä ja on lyhytkestoista. 15–18-vuotias ei saa tehdä vaaralliseksi luokiteltua työtä. Laki nuorista työntekijöistä kieltää Suomessa työntöön alle 15-vuotiailta tai oppivelvollisuuden suorittamattomilta. Poikkeuksena 14-vuotias voi osallistua kevyisiin töihin. Alle 18-vuotiaista työntekijöistä on lisäksi erityisiä työaika- ja työsuojelua koskevia säännöksiä.

Lapsen etu

Kaikkia alle 18-vuotiaita koskeva lapsen oikeuksien yleissopimus hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa vuonna 1989, ja Suomi liittyi siihen kaksi vuotta myöhemmin. Sopimus velvoittaa Suomessa valtiota, kuntia, lasten vanhempia ja muita aikuisia.

Lapsen oikeudet ovat aikuisten velvollisuuksia. Viranomaisten on kaikissa lasta koskevissa toimenpiteissä ja päätöksissä arvioitava vaikutukset lapseen, otettava huomioon lapsen

Kuva: Teuvo Kanerva/ Museovirasto

etu ja kuunneltava lapsen mielipidettä. Vaikka lapsen etu on keskeinen esimerkiksi sosiaaliviranomaisten työssä, ei missään ole tarkasti määritely, mitä se tarkoittaa. Lapsen etu arvioidaan aina tapauskohtaisesti.

Vanhemmilla ja huoltajilla on ensisijainen vastuu lapsesta. Lapsilla on oikeus saada tukea, ohjausta ja neuvontaa. Jos vanhemmat tai huoltajat eivät tuesta huolimatta pysty huolehtimaan lapsensa hyvinvoinnista, valtion on

turvattava lapselle hyvä hoito.

Sopimuksen noudattamista ja lapsen oikeuksien toteutumista seuraa YK:n lapsen oikeuksien komitea. Ulkoministeriö raportoi lapsen oikeuksien toteuttamisesta komitealle viiden vuoden välein. Komitea esittää määräaikaisraporttien pohjalta maan tilanteesta omat huolenaiheensa ja suosituksensa.

Lapsen ja nuoren oikeuksista säädetään useissa laeissa. Tällaisia ovat esimerkiksi lastensuojelulaki, nuorisolaki ja laki nuorista työntekijöistä.

Nuoruus vähemmistössä

Etniset vähemmistöt, kuten saamelaiset ja romanit, ovat olleet suomalaisen valtaväestön näkökulmasta ”muita”. Vähemmistöjä on yritetty assimiloida, eli sulauttaa eri tavoin valtaväestöön, esimerkiksi 1950-luvulla ottamalla huostaan romanilapsia. Syrjitty asema näkyi pitkään romaninuorten kohdalla vähäisenä koulunkäyntinä.

Pohjanmaata lukuun ottamatta romanit ovat viettäneet kiertävää elämää, mikä korostuu 1900–1940-luvulla syntyneiden nuoruudenkokemuksissa. Kulttuuriin kuuluu vanhempien kunnioitus. Aivan kuten valtaväestössä sukupolvi sukupolvelta epäillään uuden nuorison menettäneen käytöstapansa, näkyy sama ilmiö myös romaneista tehdyissä tutkimuksissa: sekä 1960–70-luvuilla kerätyssä aineistossa että 2000-luvulla vanhemmat ihmiset toteavat, että nuoret eivät enää osaa hävetä eivätkä kunnioita. Romanikulttuurissa nuoruus on lyhyt vaihe lapsuuden ja aikuisuuden välissä.

Siirtolaisuuden myötä etnisten vähemmistöjen kirjo on lisääntynyt. Suomessa on yhä enemmän nuoria, joiden ihonväri ja vaatus poikkeavat luokkansa enemmistöstä ja jotka

USKALLA.FI

Uskalla-kampanja puuttuu homofobiaan urheilussa. Kampanja nostaa esiin sen tosiasian, että myös suomalaisurheilijoiden joukossa on paljon homo- ja biseksuaaleja. Uskalla-kampanjan on toteuttanut neljä vapaaehtoista suomalaisnuorta.

Kampanjan tunnuslause ”Uskalla olla itsesi – myös urheilussa” haluaa rohkaista urheilijoita hyväksymään seksuaalisuutensa. Urheilijat, seurat ja urheiluvaikuttajat haastetaan kamppailemaan homofobiaa vastaan.

Kampanjaan kuuluvat verkkosivut osoitteessa www.uskalla.fi

eivät käy luokan enemmistön kanssa samalla uskonnon tunnilla. Suomessa lapsuutensa viettäneet nuoret tasapainoilevat usein kahden kulttuurin välillä. Muualta Suomeen tulleilla nuorilla on muita suurempi riski jättää peruskoulun jälkeen koulut kesken, usein kielivaikeuksien vuoksi. Nuoret ovat usein kokeneet ennakkoluuloja ja rasismia.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemaa koulussa on tutkittu, ja heidän tiedetään altistuvan muita useammin kiusaamiselle. Koulukohtaiset erot sukupuolisensitiivisyydessä ovat suuria.

Nuorten kokemus syrjintää ei rajoitu vain nuoriin, jotka ovat osa jotain vähemmistöä. Suurin syrjimiskokemusten riski on koulussa, missä lapset ja nuoret kokevat syrjintää ensisijaisesti ikätovereiltaan. Lapset ja nuoret, joil-

Lapsen oikeudet ovat aikuisten velvollisuuksia.

la on jokin toimintakykyä haittaava vamma tai pitkäaikaissairaus kokevat koulussa syrjintää muita todennäköisemmin. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen nuoret taas kohtaavat kadulla huutelua muita useammin.

Vetelehtijät

1920- ja 1930-luvun vaihteessa Suomeakin koetteleva lama asetti nuoret uuteen tilanteeseen: kouluvelvollisuutensa päättäneet tai koulusta piittaamattomat nuoret alkoivat ”vetelehtiä” kaduilla. Vuosikymmenistä muodostui lastensuojelun ja sosiaalitoimen ajanjakso, jolloin nuoria alettiin tarkkailla mahdollisena ongelmana. Asetelma on tuttu. Oman aikamme toimeentuloisten nuorten pelätään syrjäytyvän, ja heidät halutaan hengailemasta opiskelemaan, työhön tai työpajatoimintaan.

Pääsiäisenä 2013 Kamppiin kerääntyi nuorisoa, ja osa nuorista haastoi keskenään riitaa. Lopulta kaikki nuoret häädettiin yhdeksi illaksi kauppakeskuksesta, ja hengailevat nuoret pääsivät otsikoihin. Puolijulkiset tilat, kuten kauppakeskukset, tarjoavat mahdollisuuden tavata kavereita ja viettää vapaa-aikaa ilman vanhempien valvontaa. Helsingissä Kampin kauppakeskuksesta on muodostunut yleinen nuorten vapaa-ajan näyttämö ja erittäin suo-

sittu nuorten tapaamis- ja kokoontumispaikka kauempaakin tuleville.

Viime vuosisadan ”vetelehtijöitä” ohjattiin aisoihin lastensuojelun keinoin ja pikkurikoksiin syyllistyneitä sijoitettiin laitoksiin. Vaikka nuorista Kampin tapahtumien yhteydessä puhuttiin ongelmana, on nuorisotyöhön tullut myös nuorten asemaan pureutuvia näkökulmia. Kampin ”hengailijat” kutsuttiinkin palavereihin kauppakeskuksen, kaupungin nuorisotoimen ja poliisin edustajien kanssa.

Osallisuus ja vaikuttaminen

Osallisuudella tarkoitetaan mahdollisuutta vaikuttaa omaan lähiympäristöön, itseä koskevien päätösten tekoon ja itseä koskeviin asioihin. Nuorten on päästävä vaikuttamaan myös kaikille yhteisiin asioihin. Nuorten oikeus osallistua päätöksentekoon ja tulla kuuluksi on kirjattu nuorisolakiin.

Nuorille on kehitetty erilaisia rakenteita, joiden kautta vaikuttaminen on mahdollista. Esimerkiksi kunnissa ja kaupungeissa on nuorisovaltuustot ja kouluissa oppilaskunnat. Helsingin kaupungin nuorisotaloissa osallisuutta toteutetaan esimerkiksi talokokousten muodossa. Nuoret vaikuttavat itse talokokouksissa toimintaan ja saavat kokemuksia yhdessä päättämisestä. ■

Lähteet:

KIRJAT

Aapola, S. ja Kaarninen M.: Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuoruuden historia. Nuorisotutkimusverkoston julkaisu, SKS 2003.

Junkala, P. ja Lallukka, K.: Yhteiset kentät? Puheita ja tekoja vähemmistöihin kuuluvien nuorten yhdenvertaisen liikunnan ja urheilun edistämiseksi. Sisäministeriön julkaisu 1/2012.

Kankkunen, P., Harinen, P., Nivala, E. ja Tapio, M.: Kuka ei kuulu joukkoon? Lasten ja nuorten kokema syrjintä Suomessa. Sisäasiainministeriön julkaisu 36/2010.

LAIT

Nuorisolaki 27.1.2006/72

Laki nuorista työntekijöistä 19.11.1993/998

INTERNET

Nuoperi. Nuorisotyön tallentamiskeskus <http://www.nuoperi.fi/sanasto2.php?id=18>

<http://www.nuorisotiedonkirjasto.fi>

Neljän suomalaisnuoren toteuttama kampanja homofobian murtamiseksi urheilussa <http://www.uskalla.fi>

Lappalaisten suojelualueita

Suomen saamelaisten itsehallinto alkoi muotoutua vuonna 1973, kun Saamelaisvaltuuskunta eli epävirallisesti saamelaisparlamentti aloitti toimintansa. Se oli suuri uutinen Pohjoismaissa, sillä muualla saamelaisilla ei ollut omaa ”eduskuntaa”. Saamelaisilla itsellään oli kehityksessä vahva panoksensa.

TEKSTI: VELI-PEKKA LEHTOLA

Pohjoismaiden tasolla saamelaiset alkoivat perustaa poliittisia yhdistyksiä ja huolehtia omista eduistaan valtaväestöjen yhteiskunnissa 1900-luvun alkuvuosina. Tätä toimintaa on nimitetty saamelaisten etnopolitiittiseksi heräämiseksi tai mobilisaatioksi, johon liittyi politiikan lisäksi saamenkielisen lehdistön ja kirjallisuuden syntyminen. Erityisesti eteläsaamelaisten alueella Norjassa ja Ruotsissa liikehdinnän taustana olivat ristiriidat, joita niin lisääntyvä uudisasutus kuin kasvava kaivosteollisuuskin aiheuttivat poronhoitajille. Saamelaiset vastustivat myös sitä sulauttamispolitiikkaa, jota valtio harjoitti tietoisesti erityisesti Norjassa sekä saamelaisia että suomalaissyntyisiä kveenejä kohtaan.

ja saamelaisten liittoja

Saksalaiset tuhosivat Lapin syksyllä 1944 käydyssä sodassa, jonka jaloista saamelaisetkin evakuoitiin Pohjanmaalle. Kotiin palaava Ola Sajjetsin perhe Ivalossa.

SA-kuva

Kiinnostus saamelaisalueisiin pohjoismais-
sa kasvoi 1800-luvun loppupuolella. Syyt oli-
vat taloudellisia, kuten Ruotsissa kaivostoi-
mintaan liittyen, tai (sotilas)poliittisia, kuten
Pohjois-Norjassa, jossa Venäjän uhkaa ko-
rostavat viranomaiset alkoivat puhua ”suo-
malaisvaarasta” (finske fare). Se synnytti
norjalaistamisena tunnetun asutus- ja kielipo-
liitiikan, joka tarkoitti tietoista pyrkimystä su-
luttaa suomalaiset ja saamelaiset.

Myös Suomen Lappia alettiin 1890-luvul-
ta lähtien tehokkaammin kytkeä osaksi Suo-
men valtiota. Uusista säädöksistä esimerkiksi
poronhoitoasetus vuonna 1898 pyrki määrit-
telemään poronhoitajien oikeuksia suhteessa
metsien käyttöön, josta valtio kiinnostui
myös Lapissa. Maanmittarit kartoittivat Lap-
pia, komiteat suunnittelivat kattavaa maantie-
verkostoa Lappiin ja hallintoa tehostettiin.

Norjassa ja Ruotsissa kehitys johti 1900-lu-
vun alussa saamelaisten vastareaktioon. Saa-
melaisliikkeen johtajat ymmärsivät, että kun
oma yhteiskunta- eli niin kutsuttu lapinkylä-
järjestelmä oli hajonnut, ainoa keino turvata
omat oikeudet oli osallistua paikalliseen ja val-
takunnalliseen politiikkaan. Yhdistysten ja sa-
nomalehtien toimintaan he ottivat vaikutteita
pohjoismaisista kansalaistoiminnan muodoista,
kuten työväenliikkeestä ja nuorisoseura-
toiminnasta.

Sen sijaan Suomen saamelaisten paris-
sa poliittista liikehdintää ei syntynyt ennen
1940-lukua. Pääsyy viiveeseen lienee ollut
se, että Suomessa saamelaisten osallisuutta
paikallisessa hallinnossa ei rajoitettu tai jo-
pa kielletty, kuten Norjan puolella. Inarissa ja
erityisesti Utsjoella saamelaiset olivat vahvasti
mukana niin seurakunnallisessa kuin kunnal-
lisessakin päätöksenteossa. Inarissa saamelais-

”Ei armosta, vaan koska
saamelaiset ovat sen
ansainneet.”

ten rooli tosin alkoi vähetä suomalaisväestön
kasvaessa, mutta kunnan esimiehenä toimi
inarinsaamelainen **Antti Aikio** (myöhempi
Avaskari) 1910-luvulta 1930-luvun loppuun.

Suomalaiset lapinystävät

Suomalaisessa julkisuudessa keskustelua saa-
melaisasioista kävivät 1900-luvun alkupuolella
pääasiassa suomalaiset. Lappiin tulevilla
virkamiehillä näyttää usein olleen suomalaisen
kulttuurin yliveritaisuutta korostava ajat-
telutapa. Sen mukaan esimerkiksi suomalais-
ugrilainen väestö jakaantui kehittyneisiin eli
valtionmuodostuksen tasolle kohonneisiin
kansoihin (suomalaiset ja unkarilaiset) sekä
alemmalla kulttuuritasolla oleviin ryhmiin,
kuten saamelaisiin.

Tälle ajattelulle löytyi toki myös vaihtoehto-
isia malleja. Esimerkiksi 1900-luvun alus-
sa kirkon piirissä korostettiin saamenkielisen
opetuksen merkitystä. Myös 1920- ja 1930-lu-
vulla suomalaiset ”lapinystävät”, kuten kirk-
koherra **Tuomo Itkonen** ja maanmittaaja
Karl Nickul, nostivat esille kysymyksen saa-
men kielen asemasta ja saamelaisten oikeudes-
ta päättää omista asioistaan.

Sekä virallisia että epävirallisia ehdotuksia
saamelaisten aseman parantamiseksi syntyi
koko joukko, mutta viranomaisissa ja julkises-
sa keskustelussa oli omat perustelunsa niiden
hylkäämiseksi tai unohtamiseksi. Saamelais-
väestö oli kuulemma liian pieni ja asui liian
hurvassa, jotta lain suomat edut olisivat voi-

neet tulla kysymykseen. Koska saamen ”murteita” eli kieliä oli monia, oli väärin asettaa mitään niistä etusijalle – siksi mitään niistä ei kannattanut ruveta kehittämään koulukielenä. Saamelaisluokkien tai -koulujen käytännön järjestelyjä pidettiin vaivalloisina ja kalliina. Julkisen sanan mukaan saamelaiset olivat katoava kansa, jonka kielen kehittämiseen käytetyt varat olisivat hukkaan heitettyjä.

Tämänkaltaiset käsitykset olivat taustana sille, että suomalaiset lapinystävät perustivat vuonna 1932 Lapin Sivistysseuran ajamaan saamelaisasiaa. Virallisella yhdistyksellä toivottiin olevan enemmän painoa kuin yksittäisten ihmisten aloitteilla. Seuran toiminnassa voi erottaa kaksi linjaa: akateemiset lapinystävät näkivät saamelaiskysymyksen pelkkänä kielipolitiikkana ja halusivat keskittyä saamenkieliseen julkaisutoimintaan. Käytännön yhteiskunnallinen osallistuminen tuli ajankohtaiseksi 1930-luvun lopulla Suonikylän suojeluhankkeen myötä.

Suojelualueita saamelaisille?

Suomessa tehtiin 1920- ja 1930-luvulla kaksi kiinnostavaa aloitetta erityisen lainsäädännön saamisesta suojaamaan saamelaisten etuja. Molemmat tulivat saamelaisilta itseltään. Vuonna 1925 Utsjoen kunnanvaltuusto ehdotti erityisen ”lappalaisen suojelun alueen” perustamista Utsjoen kuntaan. Sen mukaan kuntaan ei pitänyt sallia suomalaista uudisasutusta eikä sinne pitänyt rakentaa maantietä tai puhelinverkkoa, kuten oli suunniteltu. Samoin valtuusto halusi kieltää uuden koulun rakentamisen ja rajavartioston perustamisen. Valtuusto oli täysin saamelainen.

Ehdotus eteni eduskunnan käsittelyyn saakka, jossa se sivuutettiin ilman keskustelua.

Viranomaiset pitivät sitä sivistymättömien lappalaisten harkitsemattomana päähänpistona. Tarkemmin katsottuna valtuusto asetti kyseenalaiseksi koko joukon niitä ihanteita, joita suomalaiset viranomaiset pitivät itsestään selvinä tai jopa pyhinä isänmaan rakentamisen kannalta. Niitä olivat liikenneverkoston rakentaminen, maanviljelyksen ”kaikkivoipaisuus” myös pohjoisessa, jatkuva väestönkasvu, koulusivistys ja rajojen valvonta.

Vuonna 1930 Petsamon Suonikylän (Suenjelin) kolttasaamelaiset tekivät samantyyppisen ehdotuksen. Kolttat ehdottivat kolttien oman kyläkokouksen (soopparin) kaltaisen itsehallinnon järjestämistä viralliseksi elimeksi suomalaiseen hallintojärjestelmään. Suomalaisen uudisasutuksen leviämistä Suonikylän kolttalaueelle oli rajoitettava, sillä vuonna 1925 säädetty Petsamon asutuslaki uhkasi Petsamon kolttakyläselviytymistä.

Lapin Sivistysseura ajoi kolttien itsehallintohanketta eteenpäin sisäasiainministeriössä, joka teki virallisen aloitteen Suonikylän erottamiseksi Petsamon asutuslain ulkopuolelle. Asutushallitus ja Maanmittaushallitus, samoin kuin Oulun läänin maaherra, suhtautuivat hankkeeseen myönteisesti. Sen sijaan paikalliset hallintoviranomaiset, Petsamon kunnanvaltuusto ja Metsähallitus, vastustivat sitä tiukasti. Niiden mukaan erikoismääräykset kaventaisivat paikallisten suomalaisten etuja, samalla kun valtion etuoikeus mahdollisiin luonnonrikkauksiin kaventuisi.

Yllättävältä voi tuntua, että etelän ministeriöissä myönteisesti edennyt hanke tyrmähtiin lopulta maakunnallisella tasolla. Vuonna 1938 Lapin lääni aloitti toimintansa itsenäistyttyään Oulun läänistä. Uusi lääninhallitus päätti ensi töikseen, että kolttalaueen suojeluhanke merkit-

si vain museoimista, eli kolttien ”keinotekoista pitämistä sivistyksen ulkopuolella”. Lääninhallitus näki Lapin modernisoituvana maakuntana, jonka imagoon eivät sopineet luontaistalouden piirissä toimivat kansanryhmät.

Lapin Sivistysseura jatkoi vielä keskustelua asiasta, mutta sota keskeytti sen lopullisesti. Suonikyläläiset joutuivat jo talvisodan aikana evakkomatkalle, joka muuttui pysyväksi jatkosodan jälkeen. Lapin Sivistysseura oli vahvasti mukana kolttien tukemisessa, kun nämä vuosina 1945–49 asutettiin Inarijärven ympäristöön, Nellimin ja Sevettijärven alueille. Vanhaa yhteiskuntamuotoa ei enää palautettu.

Saamelaisten oma yhdistys

Suomen saamelaiset osallistuivat sotiin samalla tavoin kuin muutkin suomalaiset: rintamamihinä, kotirintaman palveluksilla ja luovutuksilla. Jatkosodan jälkeen Lapin väestö joutui antamaan suuren uhruksen, kun koko Lappi tuhottiin niin sanotussa saksalaissohdassa eli Lapin sodassa syksyllä 1944. Saamelaisväestö evakuoitiin sodan jaloista. Inarin, Utsjoen ja Sodankylän saamelaiset siirrettiin keskiselle Pohjanmaalle, kun taas Enontekiön porosaamelaiset viettivät talven Ruotsin puolella. Vaikka Lapin sota Inarin ja Utsjoen suunnalla loppui jo syksyn kuluessa, Lappi oli niin tuhottu ja miinoitettu, että evakot joutuivat viipymään koko talven Pohjanmaalla.

Evakkotalvi oli monille raskas, sillä esimerkiksi kulkutaudit veivät aikuisia ja lapsia. Siirtolaiselämä vieraalla maalla tuotti myönteisiäkin seurauksia. Kodin menetys, turvattomuuden tunne ja yleensä vieraat olot loivat uuden sosiaalisen kentän, joka voimisti käsitystä ”omasta lapinsuvusta” eli etnisestä erilaisuudesta. Vieraskielisten ja -tapaisten

suomalaisten keskuudessa saamelaiset ymmärsivät paremmin kuin koskaan olevansa samaa kansaa, joilla oli samanlaiset kielet, perinteet ja ajattelutavat.

Tilanne johti konkreettiseen keskinäiseen järjestäytymiseen, kun pääsiäisenä 1945 perustettiin Suomen saamelaisten ensimmäinen oma järjestö Samii Litto (Saamelaisten Liitto) Alavieskassa, 500–600 kilometrin päässä saamelaisalueelta. Sotaan osallistuneet saamelaisvaikuttajat katsoivat olevansa oikeutettuja vaatimaan arvostusta omalle äidinkielelleen ja kulttuurilleen – ”ei armosta, vaan koska saamelaiset ovat sen ansainneet”. Samii Litto halusi turvata sen, että saamelaisten oikeudet varmistettaisiin jälleenrakennuksen paineissa, jotka taloudellisten syiden takia suosivat yhdenmukaisuutta ja suomalaisuuden ylivaltaa.

Saamelaisten etnopolitiittista heräämistä Suomessa voi pitää vastaliikkeenä sille kehitykselle, jota on nimetty saamelaisten suomalaistumiseksi. Jälleenrakentamisaikana koko saamelaisalue rakennettiin uudelleen yleensä suomalaisten mallien mukaan. Saamelaiset omaksuivat suomalaisia tapoja ja jopa muotivirtauksia. Koululaitos vieraannutti lapsia omasta kielestään ja perinteestään.

Samii Litto pyrki turvaamaan saamen kielen aseman muun muassa kouluopetuksessa sekä virallisissa hallintoelimissä. Se kehitti saamenkielistä tiedonvälitystä esimerkiksi aloittamalla saamenkieliset radiolähetykset vuonna 1947. Paikallinen toiminta oli vilkasta, kun yhdistys järjesti porokilpailuja, kokouksia ja ohjelmallisia tilaisuuksia.

Samii Litto oli mukana vuonna 1947 järjestämässä saamelaisten lähetystä Helsinkiin. Se vaati valtiolta saamelaisasioiden järjestelmällisempää hoitamista esimerkiksi

Julkisen sanan mukaan saamelaiset olivat katoava kansa, jonka kielen kehittämiseen käytetyt varat olisivat hukkaan heitettyjä.

Suonikylän kolttasaamelaisten elämä perustui vielä 1930-luvulla perinteiseen lapinkyläjärjestelmään ja vuotuiskiertoon, jota koltat ehdottivat myös suojelun alueen perusrakenteeksi. Olli Gauriloffin perhe lähdössä kevätmuuttoon 1930-luvun lopulla.

Kuva: Karl Nickul / Museovirasto

valtionhallintoon sijoitetun asiamiehen avulla. Huomattavin tulos lähetystön saavuttamasta julkisuudesta oli saamelaisasioita pohtivan komitean (1949–1951) perustaminen.

Komitea teki monia edistyksellisiä ehdotuksia, joista radikaalein jatkoi Utsjoen kunnanvaltuuston ja kolttakokouksen perinteitä: se ehdotti perustettavaksi erityisen saamelaisalueen, jonne suomalaisilla uudisasukkailla ei olisi pääsyä ja jota saamelaiset hallinnoisivat. Valtionhallinto vaikeni kuitenkin komiteanmietinnön kuoliaksi, ja sen ehdotukset otettiin esille myöhemmin vasta uudessa, vuonna 1973 ilmestyneessä mietinnössä.

Vilkastunut yhteiskunnallinen osallistuminen ja koulutus antoivat saamelaisille uudenlaisia keinoja turvata kielensä ja kulttuurinsa suomalaisen kulttuurin sisällä. Lahjakkaat saamelaisnuoret pääsivät opintielle ja saivat koulutusta, jonka merkitys alkoi näkyä vahvasti 1960-luvulta lähtien, kun nuorista kasvoi saamelaisen yhteiskunnan vaikuttajia.

Kansainvälistä painetta

Vuonna 1953 koettiin historiallinen hetki, kun Ruotsin Jokkmokissa järjestettiin ensimmäinen pohjoismainen Saamelaiskonferenssi. Norjan ja Ruotsin saamelaiset olivat kokoontuneet yhteen jo vuonna 1917, mutta nyt mukana oli myös Suomi. Konferenssissa perustettiin Pohjoismainen saamelaisneuvosto huolehtimaan kaikkien kolmen maan saamelaisien asioista. (Venäjän saamelaiset liittyivät neuvostoon vasta glasnostin jälkeen, jolloin siitä tuli pelkkä Saamelaisneuvosto.)

Pohjoismaisen yhteistyön viriäminen 1950-luvulla vaikutti Suomen saamelaispolitiikkaan, olihan saamelaiskonferenssien päävaatimuksina alusta lähtien saamelaisten oikeus omien alu-

Sotaan osallistuneet saamelaisvaikuttajat katsoivat olevansa oikeutettuja vaatimaan arvostusta omalle äidinkielelleen ja kulttuurilleen. Saamelaisten aktivoitumiseen 1960-luvulla vaikutti koulutetun nuorison esiinmarssi.

eidensa hallintaan ja itsenäisen toiminnan kehittämiseen. Saamelaisneuvosto käynnisti muun muassa väestötieteellisen tutkimuksen selvittääkseen saamelaisen väestön kokoonpanoa ja määrää. Se toteutui kunnolla vain Suomessa, jossa laadittu saamelaisrekisteri muodostui myöhempien parlamenttivaalien perustaksi.

Eräs huomattava piirre, joka vaikutti saamelaisten aktivoitumiseen suomalaisessa yhteiskunnassa 1960-luvulla, oli koulutetun nuorison esiinmarssi. Ennen sotia saamelaiset oppineet olivat olleet sormin laskettavissa: he olivat yleensä valmistuneet opettajiksi tai hoitoalalle, muuttamat papeiksi. Kansakoulun vakiinnuttua mahdollisuuksia opin saamiseksi alkoi järjestyä yhä enemmän. Esimerkiksi Saamelaisten kristillinen kansanopisto Inarissa vuodesta 1953 lähtien toimi yhteisyyden tunteen kohottajana. Eri alueiden saamelaisnuoret tapasivat toisiaan ja saivat jonkin verran opetusta saamelaisaineissa, sillä

Saamelaisten yhteiskunta alkoi muuttua 1800-luvun loppupuolella, kun esimerkiksi lestadiolaisuus levisi Tenojokilaaksoon. Kuvassa Johan F. Högman vaimonsa Márgetin kanssa. Vaimolla on päässään harvinainen sarvilakki. Lakki jäi todennäköisesti pois lestadiolaisuuden vuoksi, sillä lestadiolaiset pitivät sitä pirunsarvilakkina.

VPL

osa opettajista oli saamelaisia. Osa jatkoi seminaareihin ja yliopistoihin.

Yhdistystoiminnasta tuli erityisesti nuoren sukupolven astinlauta poliittiseen toimintaan. Nuoret perustivat vuonna 1964 Tenojokilaaksoissa järjestön nimeltä Teänupakti (Tenon kallio), joka järjesti nuorisoleirejä ja kulttuuri-iltoja, toimitti saamenkielistä lehteä ja esitti jopa näytelmiä. Enontekiöllä Johti Sabmelažžat -yhdistys (Jutavat saamelaiset) puolusti porosaamelaisten oikeuksia. Myös opiskelupaikkakunnilla perustettiin saamelaisjärjestöjä.

Saamelaisten parlamentin syntyminen

Saamelaisten yleinen aktivoituminen pohjoismaissa 1960-luvun lopulta lähtien ei tapahtunut yhtäkkiä vaan kasvoi pikkuhiljaa monenlaisista vaikutteista. Taustalla olivat yleismaailmalliset liikkeet, kuten opiskelijamellakat, kolmannen maailman vapautus-

järjestöjen toiminta ja Yhdysvaltain mustien kansalaisoikeusliike. Alkuperäiskansa-ajattelu alkoi levitä vasta 1970-luvulla.

Tärkeämpää oli kuitenkin saamelaisyhteisön sisäinen kehitys. Sotienjälkeisinä vuosikymmeninä saamelaisväestö oli joutunut voimakkaan assimilaatiopaineen alaiseksi, ja esimerkiksi valtaväestöjen arvoja suosiva koululaitos asuntoloineen heikensi nuorten saamelaisidentiteettiä. Kuvaavaa oli, että juuri ensimmäiset ”asuntolasukupolvet” – koulutetut nuoret – alkoivat palauttaa jo katoamassa olevaa perinteistä tietoa ja vaatia oikeuksia saamelaisille suuryhteiskunnassa.

Kysymykset saamen kielen asemasta sekä oikeuksista maahan ja veteen nousivat pintaan kaikissa Pohjoismaissa. Saamelaisnuoriso alkoi radikalisoitua. Valtio vastasi tähän perustamalla työryhmiä ja komiteoita pohtimaan niin saamen kielen asemaa, saamelaisalueen

maanjakoa kuin saamelaishallintoakin.

Radikalisoituminen ja uusien saamelaisyhdistysten syntyminen aiheutti tarvetta yhdistyä suuremmaksi organisaatioksi, jolla olisi läheiset yhteydet johtaviin saamelaisorganisaatioihin muissa pohjoismaissa. Samoihin aikoihin myös valtionhallinnossa tapahtui saamelaisille myönteistä kehitystä, joka johti saamelaiskomitean perustamiseen kesällä 1971.

Tulkinnanvaraista on, oliko samaan kevääseen ajoittuneilla hankkeilla tekemistä keskenään. Silloisten saamelaisnuorten mukaan keskustalainen hallitus pelkäsi radikaalin nuorison nousemista saamelaisten äänitorveksi, jolle vasemmistolainen media eittämättä tarjoaisi tilaa sekä palstoilla että eetterissä. Komitean syntysanat lausuneen Paavo Väyrysen mukaan kyseessä oli hallituksen vilpittön huoli saamelaisten tilanteesta.

Saamelaiskomitea luovutti mietintönsä oikeusministeri **Matti Louekoskelle** toukokuussa 1973. Perusteellinen, edistyksellinen ja jopa radikaali mietintö loi ”ohjelman” tulevalle saamelaispolitiikalle. Keskeisimpänä lähtökohtana olivat saamelaisten oikeudet. Komitean mukaan saamelaisten elinkeinot, jotka olivat alueella alkuperäisiä toimeentulon lähteitä, olivat suojattavissa vain siten, että alkuperäiset asukkaat saisivat valvoa maankäyttöä ja luonnonresursseja.

Toinen tärkeä lähtökohta oli kieli, jota mietinnössä pidettiin koko kulttuurin henkisenä perustana ja ilmenemismuotona. Päämääräksi tuli saamen kielen aseman virallistaminen suomalaisessa lainsäädännössä. Kolmanneksi valtuuskunta katsoi, että saamelaisasioiden hoitamiseen lainsäädännössä ja hallintojärjestelmässä

piti kiinnittää enemmän huomiota. Saamelaisille oli tunnustettava lain edessä erityisoikeuksia.

Kaikkien kolmen teeman yhteisenä nimittäjänä mietinnössä oli ajatus saamelaislaista, jossa saamelaisalueen maankäyttö tulisi saamelaishallinnon valvontaan. Saamelaisparlamentin syntyminen olikin ensimmäinen konkreettinen tulos komitean työstä. Se aloitti toimintansa maaliskuussa 1973, ensimmäisenä koko pohjoismaissa.

Demokraattisesti valitulle saamelaisvaltuuskunnallekin oli tyypillinen se radikalismien ja konservatiivisuuden juopa, joka oli leimannut saamelaisliikettä jo aiemmin. Parlamenttivaaleja ei käyty poliittisten puolueiden lippujen alla, mutta muita jakoja esiintyi runsaasti. Suku, asuinalue ja kunta vaikuttivat näkyvästi valtuutettujen toimintaan, mutta hallitsevimpiä jakoja alkuvuosina oli taas sukupolvien välinen. Vanhempi ja nuorempi saamelaispolvi kävivät monia kamppailuja siitä, miten saamelaispolitiikka Suomessa piti tehdä.

Saamelaispolitiikan perusajatuksena on kautta aikojen ollut kielen ja elinkeinojen suojeleminen. Kieliasiat ovat 2000-luvulle tultaessa edistyneet varsin hyvin, vaikka arkipäivän tasolla tilanne voi olla monimutkainen. Lisäksi saamelaispolitiikkaan on koko 1900-luvun ajan sitkeästi kuulunut ajatus erillisestä saamelaisalueesta sekä uskalias idea siitä, että saamelaiset itse hallinnoisivat omia alueitaan ja niiden luonnonresursseja.

Kysymys hallinnosta täyttyi rajatussa mittassa saamelaiskäräjälain myötä vuonna 1995, jolloin saamelaiset saivat kulttuuri-itsehallinnon. Mahdollisuus omien alueiden kontrolloimiseen ei ole vielä kukaan ratkennut. ■

Lähteet:

Aikio, Samuli: Lapin Sivistysseura 50 vuotta. Teoksessa: Bálggis – Polku. Lapin Sivistysseura 1932-1982. Helsinki: Lapin Sivistysseura. 1984.

Lehtola, Veli-Pekka: Saamelaisten parlamentti. Suomen saamelaisvaltuuskunta 1973- 1995 ja Saamelaiskäräjät 1996-2003. Inari: Sámediggi. 2005.

Lehtola, Veli-Pekka: Sámiid davviriikkalaš oktasasbarggu vuosstas lávkkit Suoma perspektiivvas. – Sámit, sánit, sátnehámit. Ed. by Jussi Ylikoski – Ante Aikio. Helsinki: Societé Finno-Ougrienne 2007, Vol. 253. 2007.

Lehtola, Veli-Pekka: Saamelaiset suomalaiset. Kohtaamisia 1896-1953. Helsinki: SKS. 2012.

Nickul, Erkki: Tiedettä vai kansanvalistusta? Muis-tumia Lapin Sivistysseuran 70 vuoden taipaleelta. Rajaseutu: 1. 2002.

Nyyssönen, Jukka: "Everybody recognized that we were not white". Sami identity politics in Finland, 1945-1990. Tromsø: University of Tromsø. 2007.

Kuva: Yrjö Lintunen/ Kansan Arkisto

Pitkä matka pois yhteiskunnan laidalta

Romanien asema on vaihdellut eri vuosisatoina ja vuosikymmeninä, mutta yhteistä kaikille ajanjaksoille on ollut romanien eriasteinen sopeuttaminen tai syrjintä. 50-luvulta lähtien romanien oikeuksiin on vähitellen kiinnitetty enemmän huomiota, ja romanit ovat itse siirtyneet romanipolitiikan toimijoiksi.

Romaneita on asunut Suomessa 1500-luvulta alkaen. Tiedetään, että nykyisin suomalaisia romaneja on noin 10 000, mutta heidän ikärakenteestaan tai sosioekonomisesta asemastaan ei ole saatavissa täsmällistä tilastotietoa, sillä Suomessa ihmisiä ei rekisteröidä etnisin perustein.

Pohjoismaista romanipolitiikkaa tutkinut yliopistonlehtori **Panu Pulma** Helsingin yliopistosta on jaotellut Suomen valtiollisen romanipolitiikan neljään historialliseen vaiheeseen. Niistä ensimmäinen kesti 1520-luvulta aina 1600-luvun puoleenväliin. Tänä aikana valtio ja kirkko alkoivat suhtautua romaneihin torjuvasti, vaikka uuteen kansanryhmään kohdistunut uteliaisuus olikin tavallisten ihmisten parissa suurta.

Romaneilta kiellettiin jopa sairaanhoito ja kirkolliset toimitukset. Heihin kohdistunut institutionaalinen syrjintä, joka on pitänyt heidät yhteiskunnan laitamilla ja estänyt näkyvän yhteiskunnallisen osallistumisen, on näin jo varsin vanhaa perua.

Integroiva romanipolitiikka käynnistyi Pulman mukaan toisessa vaiheessa. Se alkoi 1600-luvun puolivälissä ja jatkui aina 1800-luvun puoliväliin saakka. Romanit tunnustettiin nyt omaksi etniseksi ryhmäkseen, mutta valtiolta asennoitui sen kiertelevään elämäntapaan yhä kielteisesti. Venäläisten vallanpitäjien tavoitteena olikin romanien sopeuttaminen yhteiskuntaan. Paikallisesti romanit kuitenkin hyväksyttiin yhteisön omiksi ”mustalaisiksi”, ja heidän toimeentulonsa sopeutui vähitellen kuloisiinkin olosuhteisiin.

Kolmannessa vaiheessa 1880-luvulta 1960-luvulle romaneita koskeva etninen tietoi-

Valtio ja kirkko alkoivat suhtautua romaneihin torjuvasti, vaikka uuteen kansanryhmään kohdistunut uteliaisuus olikin tavallisten ihmisten parissa suurta.

suus alkoi kasvaa, mutta samalla heidän erityisyyttään haluttiin kuvata erilaisilla rodullisilla, tieteellisillä ja sosiaalisilla selitysmalleilla. Samalla käynnistyivät entistä vahvemmat integraatio- ja assimilaatiopyrkimykset. Romanipolitiikassa kamppailtiin eristämisen ja sopeuttamispyrkimysten välillä: eristämiseen ei uskottu, mutta toisaalta sopeuttamista edistävää lainsäädäntöä ei saatu aikaiseksi. Kansalaisuuden romanit saivat Suomen itsenäistymisen yhteydessä vuonna 1917, mutta tämän jälkeen kesti vielä kauan, ennen kuin valtiovalta käytännössä ryhtyi kohentamaan romanien asemaa ja yhdenvertaisuutta.

Tavoitteeksi romanikulttuurin kitkeminen

Romanit osallistuivat talvi- ja jatkosotaan kuten muutkin kansalaiset, ja rintamalla arvioidaan olleen tuhat romanimiestä. Yli kolmannes Suomen romaneista myös asui sodassa menetetyssä Karjalassa ja joutui lähtemään evakkoon. Evakoromaneja saapui 1950-luvulle tultaessa yhä enemmän Helsingin seudulle alueen parempien toimeentulomahdollisuuksien vuoksi.

Voimallisen kaupungistumisen myötä romanien perinteiset elinkeinot, kuten käsityö- ja hevosammattit, menettivät merkitystään, mikä merkitsi myös romanien ja valtaväestön välis-

ten koulutuserojen kärjistymistä. Ongelma oli kahdensuuntainen: yhtäältä koulujärjestelmässä ei osattu ottaa huomioon romanilasten kielij- ja kulttuuritaustaa, toisaalta romanit itse eivät kokeneet tavanomaista koulunkäyntiä ja sen menestymisen mittareita omikseen. Seurauksena on ollut romanien heikko koulutustaso, jonka vuoksi he ovat joutuneet eriarvoiseen asemaan työelämässä ja yhteiskunnassa.

Romanien asuttaminen sodan jälkeen tuotti viranomaisille myös suuria ongelmia, mikä romahdutti romanien elin- ja asuinolot pitkäksi aikaa. Slummiutuminen johti myöhemmin siihen, että iso osa 1950- ja 1960-luvun romanilapsista otettiin huostaan ja sijoitettiin lastenkoteihin. Huostaanotot eivät kuitenkaan olleet vain asuntopoliittinen ongelma, vaan valtiovalan voimakkaasti syrjivä ja kyseenalainen keino vastata vähemmistön köyhyysongelmaan. Myös romanilasten huostaanottoja ja heidän kasvattamistaan lastenkodeissa suositeltiin. Virallinen terminologia puhui ”normaalielämäntavasta”, mutta **Tuula Lind** ja **Riikka Tanner** ovat 2009 ilmestyneessä kirjassaan *Käbeä-ääninen tyttö* kertoneet suoranaisesta romanilasten valkaisuusta, pakkokasvatuksesta, jossa romanikulttuuria kitkettiin lapsista väkivaltaisilla rangaistuksilla ja uhkailulla. Kirja kertoo Lindin, evakkoromanin, lastenkotikokemuksia 1950-luvulla.

Valtioneuvosto asetti maaliskuussa 1953 mustalaiskomitean, jonka tehtäväksi tuli ”selvittää mustalaisyksymystä, erityisesti mustalaisten sopeuttamista normaaliseen yhteiskuntaelämään, heidän työhönsijoittamistaan ja oppivelvollisuuden täyttämistään sekä laatimaan kysymyksestä ehdotuksensa tarpeellisiksi lainsäädäntö- ja muiksi toimenpiteiksi”. Komiteassa ei ollut mukana yhtään romaniedustajaa.

Valtaosa komitean ehdotuksista haudattiin lopulta vähin äänin, mutta olennaista oli, että mietinnön seurauksena valtioneuvosto perusti vuonna 1956 Mustalaisasiain neuvottelukunnan, jonka johtoon tosin asetettiin jo komiteaa johtanut pastori **Paavo Mustala**. Alkoi romanipolitiikan neljäs vaihe, jota Pulma kutsuu vähemmistöoikeuksien ja etnisen heräämisen ajaksi, jolloin myös romanit ja romanijärjestöt itse ovat ryhtyneet vähitellen määrittelemään romanipolitiikan tavoitteita.

Mustalaisasiain neuvottelukunta kokoontui aluksi varsin passiivisesti. Entinen eduskunnan oikeusasiamies ja kansanedustaja **Jacob Söderman** kirjoittaakin romaniasiain neuvottelukunnan 50-vuotisjuhlajulkaisussa Romanit toimijoina yhteiskunnassa, että valtiovaltaa kohtaan esiintyneen kritiikin yltyessä neuvottelukunta nimettiin uudelleen syyskuussa 1968, ja Södermanista tuli sen puheenjohtaja. Hänen mukaansa tulevat vuodet merkitsivät läpimurtoa: valtiovalta tunnusti romaniväestön ongelmat vähemmistökysymyksenä ja niitä lähdettiin johdonmukaisesti ratkomaan. Samoin lehdistö ja sitä kautta julkinen mielipide havahtuivat ja tunnustivat ongelman olemassaolon, ja myös poliittinen kenttä heräsi asiaa pohtimaan.

Vuoden 1995 käännekohta

1980-luvulle tultaessa romaniasiassa oli yhä kaikki vielä ”laaja sarka kynnettävänä”, kuten neuvottelukunnan jäsenenä ja kymmenen vuoden ajan romanikielen opettajana toiminut **Tuula Åkerlund** kirjoittaa. ”Liian moni asia oli yhä pahasti rempallaan. Romanien kohtaamat sosiaaliset ongelmat kuten asuminen, koulutus, työttömyys, varhaiskasvatus, kielikysymykset ja syrjintä yleensä olivat asioita, jotka huusivat äänen ja pakottivat ottamaan kantaa”, Åkerlund

"MONET OLIVAT INNOSTUNEITA AUTTAMAAN"

Kansanedustaja ja romaniasiain neuvottelukunnan entinen puheenjohtaja Jacob Söderman (sd), kuvaat artikkelissasi Läpimurron aikaa muutoksia, jotka tapahtuivat romanien omassa yhteiskunnallisessa aktiivisuudessa 1960–1970-luvuilla. Millainen asenneilma- piiri romaneita kohtaan oli 1960-luvun loppupuolella?

"Ennakkoluuloisessa ja syrjivässä asenteessa tapahtui hitaasti myönteistä muutosta median muuttaessa asennettaan. Kansanedustaja Albin Wickman oli ollut aikaisemmin aktiivinen romanien asioiden edistäjä eduskunnassa, saamatta kuitenkaan suurempaa menestystä."

Mitkä tapahtumat ja henkilöt olivat noina vuosina keskeisiä muutoksen tekijöitä?

"Heikki Saaren kirjassa Jacke (Siltala 2014, s. 69) kerrotaan, kuinka Nya Pressen kertoi talvella 1965 poliisin pysäyttäneen Vieremällä mustalaisperheen, jolla oli ollut sairas lapsi reessään. Poliisi vei lapsen lääkäriin. Ilmeni, että kunnat olivat antaneet perheelle aina sen verran huolto-apua, että he lähtisivät seuraavaan kuntaan. Tämä uutinen johti merkittävään keskusteluun romanien asemasta. Puolueista RKP ja SDP asettivat työryhmät pohtimaan, miten romaneiden asemaa pitäisi parantaa.

Mukana tuohon aikaan olivat ainakin Albin Wickman, Allan Nyman, Gun Väyrynen, Kari Huttunen, Reima Nikkinen, Voitto Ahlgren, Anneli Sari, Jacob Söderman, Juhani Harri, Saga Weckman ja Kaarina Mäkelä. Tuolloin perustettiin myös Suomen mustalaisyhdistys."

Mikä merkitys noiden vuosien toiminnalla on ollut myöhemmille vuosille?

"Asennemuutos herätti viranomaiset ja poliitikot. Näin uudistustyö lähti voimalla liikkeelle vuonna 1968. Sanoisin, että tuo aika oli hyvin antoisa, koska niin monet olivat innostuneita auttamaan."

Miten virkamiehet suhtautuivat romaniasioihin aikana, jolloin toimit romaniasiain neuvottelukunnan puheenjohtajana?

"Neuvottelukuntaan ja sen esityksiin suhtauduttiin yleisesti ottaen hyvin myönteisesti. Suomen mustalaislähetys ja sen toiminnanjohtaja Veikko Piirainen tosin pelästyivät jossain vaiheessa uudistusvauhtia ja esittivät mm. erottamistani neuvottelukunnan puheenjohtajan paikalta. Ministeri Anna-Liisa Tiekso kieltäytyi siitä ja tuki neuvottelukunnan uudistusehdotuksia."

Kuinka kaukana mielestäsi tänä päivänä ollaan vielä romanien yhdenvertaisesta yhteiskunnallisesta asemasta? Mitä asialle pitäisi tehdä ja kenen pitäisi tehdä?

"En ole seurannut tilannetta lähietäisyydellä, joten täsmällisempää ja parempaa tietoa on nykyisen neuvottelukunnan jäsenillä ja virkamiehillä. Uskon kuitenkin, että työtä riittää. Tärkeintä olisi edelleen keskittyä perheiden sosiaaliseen tilanteeseen ja lasten oikeuteen saada hyvä koulutus sekä romanikulttuurin edistämiseen ja kartoittamiseen."

MARIA FRIMAN

kuvaa. Vähitellen todellinen muutos kuitenkin käynnistyi, kunnes lopulta vuonna 1995 Suomi teki historiaa, joka herätti huomiota myös maailmalla, kuten Åkerlund kuvailee.

Kyse oli perustuslakina toimineen hallitusmuodon muuttamista koskevaan lakiin kirjattusta säännöksestä: ”Saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla.” Laki kumpusi vuosien 1992–93 perusoikeus uudistuksesta, johon sisältyi useita perusoikeuksien laajennuksia. Uudistustyötä kohtaan oli esiintynyt kansainvälistä painetta, sillä Suomi oli vuonna 1989 liittynyt Euroopan neuvostoon ja ratifioinut samalla Euroopan ihmisoikeussopimuksen. Säännöstä pidetään myös yleisenä vähemmistöjen turvasäännöksenä, joka velvoittaa julkista valtaa sallimaan ja tukemaan romanikielen ja kulttuurin kehittämistä.

Åkerlund kirjoittaa, että 1995 tuli voimaan myös päivähoitoasetuksen muutos, jonka mukaan lasten päivähoidosta annetussa laissa tarkoitetuiksi kasvatustavoitteiksi on katsottava myös romanien oman kielen ja kulttuurin tukeminen. Samalla koululakeja uudistettiin siten, että koulussa romanioppilaalle voidaan opettaa romanikieltä äidinkielenä. Vaikka laki ei velvoita kuntia järjestämään romanikielen opetusta, kaikki mainitut toimenpiteet yhdessä vahvistavat ja parantavat romanikielen asemaa yhteiskunnassa. Romanit olivat lopulta kulkeneet pitkän matkan yhteiskunnan reunoilta kohti keskiötä.

Romaneita pidetään Suomessa kansallisena vähemmistönä, vaikka lainsäädäntö ei käsitellä varsinaisesti tunnekaan. Säännöksissä puhutaan sen sijaan ryhmistä, joille perustuslaki

takaa oikeuden ylläpitää ja kehittää omaa kulttuuriaan. Lakitekstissä ryhmiä ei eritellä, mutta lain perusteluissa todetaan, että niitä ovat saamelaiset ja romanit sekä kansalliset ja etniset vähemmistöt kuten venäläiset, juutalaiset ja tataarit.

Yhdenvertaisuuslain 6 §:ssä puolestaan etninen tai kansallinen alkuperä, kansalaisuus, kieli ja uskonto mainitaan kiellettyinä syrjintäperusteina. Näillekään ei kuitenkaan anneta laissa täsmällisiä määritelmiä. Etnistä tai kansallista alkuperää ei määritellä myöskään muualla lainsäädännössä. Kuten **Outi Lepola, Mikko Joronen** ja **Milla Aaltonen** kirjoittavat teoksessa *Syrjintä Suomessa* 2006, käytäntö määrittääkin näin suuresti sitä, millainen toiminta on etnisen tai kansallisen alkuperän perusteella syrjintää. Tämä tarkoittaa, että määritelmät syntyvät ihmisten tekemien valitusten ja viranomaisten niihin antamien ratkaisujen vuorovaikutuksessa. Määrittelytyö edistyy, kun valittaja katsoo tulleen syrjityksi jonkin laissa mainitun syyn perusteella, ja viranomaiset toteavat, että näin todella on tapahtunut.

Romanit mukaan vaikuttamistyöhön

Vuonna 1989 Mustalaisasiain neuvottelukunnan nimi muutettiin Romaniasiain neuvottelukunnaksi (RONK), ja se sai päätoimisen sihteerin. Vuonna 1999 laadittiin lähes viiteenkymmeneen vuoteen ensimmäinen kattavampi selvitys romanien asemasta, *Romanipolitiikan strategiat*. Monet tässäkin asiakirjassa listatut kehittämistarpeet, kuten romanien osallistuminen koulutukseen ja työmarkkinoille sekä romanien kohtaaman syrjinnän poistaminen, ovat yhä ajankohtaisia, vaikka romaneiden onkin viime vuosikymmeninä ollut mahdollista osallistua itseään koskevaan yhteiskunnalliseen vaikutta-

Romanien kansalaisoikeuksien puolesta taisteltiin 60-luvulla. YK:n päivän mielenosoitus Kallion virastotalon edessä.

Kuva: Kansan Arkisto

mistyöhön paljon aiempaa vahvemmin.

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti joulukuussa 2008 työryhmän valmistelemaan Suomen ensimmäistä romanipoliittista ohjelmaa. Päätöksen taustalla oli pääministeri **Matti Vanhasen** romaniasiain neuvottelukunnalle

antama toimeksianto, jonka mukaan neuvottelukunnan tuli valmistella muistio romanien elinolojen kehittämistä. Ohjelmaa valmisteli 1.1.–30.9.2009 viranomaisista, tutkimuslaitoksista ja romanien edustajista koostunut laajapohjainen työryhmä. Sen keskeiseksi ta-

"SUURI SAAVUTUS ON ROMANIEEN JA VIRANOMAISTEN VUOROPUHELU"

Suomeen saatiin romanipoliittinen ohjelma (ROMPO) vuonna 2009. Romaniasian neuvottelukunnan pääsihteeri, ylitarkastaja Sarita Friman-Korpela, mitä mielestäsi romanipoliittisen ohjelman synty ja toimeenpano kertovat Suomen romanien yhteiskunnallisesta asemasta ja osallisuudesta?

"Ohjelman syntyprosessi kertoo romanitoimijoiden ja valtion pitkäaikaisesta yhteistyöstä ja luottamuksesta. Tarve erilliselle ohjelmalle kertoo puolestaan siitä, että valtavirtaistamisperiaatteen nojaava järjestelmämme kaipaa myös täydennystä. Ohjelmalla pyritään varmistamaan, että romanit ovat osallisia ns. normaalissa palvelujärjestelmissä. Tätä on vaikea varmistaa ilman erillisiä toimenpiteitä, koska pienet ryhmät eivät tartu haaviin, kun esimerkiksi palvelujen käyttöä tarkastellaan koko väestön tasolla. Erillishojelman tarvetta tarvitaan myös kielen ja kulttuurin ylläpitämisen sekä syrjinnän ehkäisyn näkökulmasta."

Onko ohjelma vahvistanut romanien yhteiskunnallista asemaa tai lisännyt osallisuutta?

"ROMPON tähänastinen toimeenpano on lisännyt tietoisuutta romaniasioista ja toimintaa niiden parissa. Suuri saavutus on romanien ja viranomaisten yhteinen vuoropuhelu. Myös toteutuneet selvitykset ja tutkimushankkeet ovat lisänneet tietoa. ROMPO on käynnistänyt useita yhtäaikaista prosesseja, joiden vaikutukset tulevat näkyviin pitkällä aikavälillä.

ROMPON heikkouksia ovat vähäiset välineet kuntatason vaikuttamiseen. Toisaalta kunnat ja romaniryhmät ovat itse olleet itsensä ja toisensa parhaita innoittajia. ROMPON seurauksena olemme saaneet romanityöhön mukaan kuntia ja yhteisöjä, joihin ei ollut aikaisemmin olemassa kontaktia. Perusopetuksessa on tapahtunut läpimurto, josta odotam-

me sen siirtyvän aikuiskoulutukseen ja tutkintoihin. ROMPON paras saavutus on työpaikan saanut romani, sen myötä toteutuu ja on jo toteutunut monta muuta toimenpidettä."

Kuinka kaukana mielestäsi tänä päivänä ollaan vielä romanien yhdenvertaisesta yhteiskunnallisesta asemasta?

"Kysymys on hieman johdatteleva. Suomessa on hyvä koulutus- ja peruspalvelujärjestelmä, joka on oikeasti kaikille avoin. Rakenteellista tai tunnistamatonta syrjintää on kuitenkin olemassa. Niiden tunnistaminen ja poiskitkeminen on yhdenvertaisuustyön ydintä. Suurimmat esteet tosiasialliselle yhdenvertaisuudelle ovat asenteelliset, sekä pääväestön että romanien keskuudessa. Niiden ylittämisen jälkeen olemme jo pitkällä. Yhdenvertaisessa yhteiskunnassa on huolehdittu siitä, että kaikille annetaan samat mahdollisuudet.

Yhdenvertaisten mahdollisuuksien takaaminen voi vaatia eri ryhmien ja yksilöiden kohdalla enemmän töitä. Siitä eteenpäin se on sitten itsestä kiinni ja yksilön tarvitsemat tukitoimet toteutuvat kuten muillakin. Iso osa romanipoliittista ohjelmaa on romaniryhmien itsensä motivoiminen, vastuuottaminen ja luottamuksen valominen itseensä ja yhteiskuntaa kohtaan."

Mitä asialle pitäisi tehdä ja kenen pitäisi tehdä?

"Pitää oivaltaa, että yhdenvertainen kohtelu ei ole sama asia kuin samanlainen kohtelu. Viranomaisilla on tässä virkavastuu ja viranomaisten yhdenvertaisuusosaaminen vaatii vielä lisää panostusta. On kuitenkin niin, että yleinen mielipide, media ja kaikki ihmisryhmät itse jakavat yleisen vastuun. Mielestäni poliittisilla päättäjillä on erityinen vastuu hyvien etnisten suhteiden vaalimisessa. Vaaleja ei pidä voittaa ihmisryhmien mollauksella."

MARIA FRIMAN

voitteeksi muodostui romanien osallisuuden ja eri elämäntilanteiden yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden edistäminen. Samaan aikaan myös Euroopan neuvosto ja Euroopan unioni ovat pyrkineet vahvistamaan romanipolitiikkaa sekä unionin yleisellä tasolla että jäsenvaltioissa.

Suomi on sitoutunut sekä YK:n että Euroopan neuvoston jäsenenä useisiin kansainvälisiin sopimuksiin, joiden merkitys romanien aseman parantamisessa on ollut merkittävä. Erityisen olennaisia ovat olleet taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia (TSS-oikeuksia) ja syrjinnän kieltä koskevat sopimukset.

YK:n TSS-yleissopimuksen seurannasta vastaava komitea totesi vuonna 2007, että romanikieli ja kulttuuri on otettava aiempaa paremmin huomioon romanilasten koulutuksessa. YK:n lasten oikeuksien komitea taas kiinnitti 2005 huomiota romanilasten osallisuuden lisäämiseen. Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen neuvoa-antava komitea sekä Euroopan ihmisoikeusvaltuutettu kiinnittivät vuonna 2006 huomiota romanikielen opettajien vähyyteen. Ihmisoikeusvaltuutetun saamien tietojen mukaan romanilasten romanikielen opiskelu oli vähentynyt merkittävästi. Komitea viittaa lisäksi Opetushallituksen selvitykseen vuosilta 2001–2002. Siinä kartoitettiin

romanilasten perusopetuksen tilaa ja havaittiin muun muassa, että 50 prosenttia romanilapsista sai jonkinlaista erityisopetusta, kun koko väestöä koskeva prosenttiluku oli 20. Selvityksessä suositeltiin laatimaan yksityiskohtainen analyysi siirtojen taustalla olevista syistä.

Myös Euroopan neuvoston alueellisten ja vähemmistökielten peruskirjan noudattamista koskevissa loppupäätelmissä neuvoston ministerikomitea suositteli Suomelle vuonna 2007, että romanikielen asemaa ja sen opetusta kohennettaisiin. Lisäksi muun muassa Euroopan rasismin ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio (ECRI) on antanut Suomelle useita suosituksia romanien syrjinnän poistamiseksi niin asunto- ja työmarkkinoilla kuin arkielämässäkin.

Kuten lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisussa *Enemmän samanlaisia kuin erilaisia romanilasten ja -nuorten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutumisesta Suomessa* todetaan, romanilapsen kasvaessa häneltä vaaditaan erityistä taitoa löytää oma paikkansa sekä romaniyhteisössä että romaninuorena yhteiskunnassa. Romanien keskuudessa tiedostetaan, että ilman riittävää koulutusta ja ammattia romaninuoret ovat vaarassa syrjäytyä. Jokaisen nuoren haasteena on integroitua suomalaiseen yhteiskuntaan niin, että hän pystyy toteuttamaan valitsemansa elämäntapaa ja elinkeinoa omana itsenään ja kulttuurinsa edustajana. ■

"ON TÄRKEÄÄ, ETTEIVÄT ROMANIT ITSE HILJAISESTI HYVÄKSY RASISMIÄ"

Romanikulttuurin ohjaaja Tanja Berg, miltä tuntuu olla romani tämän päivän suomalaisessa yhteiskunnassa?

"Koen eläväni yhteiskunnassa, jossa minua edelleen pidetään osittain 'vieraana', kenties kutsumatoman sellaisena. Elän kuitenkin hyvin mielelläni romanina juuri suomalaisessa yhteiskunnassa, jossa asiat ovat verrattain hyvin. Ihmisoikeudet ja hyvät käytänteet ovat sisällä rakenteissa ja yhdenvertaisuus toteutuu hyvin. Ei täydellisesti, mutta hyvin."

Ovatko asenteet mielestäsi jollain tavalla muuttuneet viimeisten kymmenen vuoden aikana? Valtaväestön asenteet romaneita kohtaan ja romanien asenteet valtaväestöä kohtaan.

"Jossain määrin valtaväestö on avautunut ja oppinut näkemään romanit ihmisinä, ei vain romaneina. Esimerkiksi kouluissa ja työpaikoilla tämä näkyy. Meidät otetaan paremmin vastaan ja koemme hyväksyntää enemmän, kuin vaikka vanhempamme omassa nuoruudessaan. Myönteistä vaikutusta on edistänyt varmasti monikin asia, mutta uskon, että yksi vaikuttava tekijä on romanien koulutustason nousu ja syrjinnän tunnistaminen. Osaamme hakea meille kuuluvia palveluja sekä tunnistaa ja pe-
räänkuuluttaa oikeuksiamme.

Myös romanien asenne valtaväestöä kohtaan on mielestäni lientynyt. Emme ole enää yhtä 'varpailamme' valtaväestön suhteen. Olemme oppineet ymmärtämään, että esimerkiksi työpaikalla saatu negatiivinen palaute voi olla rakentavaa ja aiheellista, eikä se välttämättä ole heijastus henkilön asenteista. Luulen, että aiemmin romanit ovat kokeneet aivan aitoa pelkoa valtaväestöä kohtaan. Näkisin, että tässä on tapahtunut suuri muutos."

Kuinka kaukana mielestäsi tänä päivänä ollaan vielä romanien yhdenvertaisesta yhteiskunnallisesta asemasta? Mitä asialle pitäisi tehdä ja kenen pitäisi tehdä?

"Olemme kulkeneet jo pitkän matkaa, mutta matkaa on vielä paljon edessäkin päin. Muutosta pitäisi tehdä yhteistyössä romanien ja valtaväestön kanssa. Syrjinnän seurannalla on varmasti oma tärkeä merkityksensä, mikä auttaa paikallistamaan solmukohdat ja kohdentaa työtä ja toimenpiteitä juuri sinne missä niitä eniten tarvitaan. Näen hyvin tärkeänä, että romanit itse eivät anna hiljaista hyväksyntää kokemalleen rasismille, vaan tekevät ilmoituksen viranomaisille aina rasismia kohdatessaan. Kenties tämä voisi olla yksi työsarja romanien keskuudessa: syrjinnän tunnistamiseen ja ihmisoikeuksien tietoisuuden lisäämiseen tähtäävä työ."

MARIA FRIMAN

Lähteet:

Lepola, O., Joronen M. ja Aaltonen M.: Syrjintä etnisyyden, uskonnon, kielen tai kansalaisuuden perusteella, teoksessa Lepola Outi ja Villa Susan (toim.), Syrjintä Suomessa 2006, Ihmisoikeusliitto, 2007.

Lind ,Tuula ja Tanner, Riikka: Käheä-ääninen tyttö, Tammi, 2009.

Pulma, Panu (toim.): Suomen romanien historia, SKS kirjat, 2012.

Suonoja, K. ja Lindberg, V.: Romanipolitiikan strategiat, sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1999:9, Helsinki, 2000.

Söderman, Jacob: Lämpimurron aikaa, teoksessa Friman Korpela Sarita ja Mäki Anne-Mari (toim.) Romanit toimijoina yhteiskunnassa, Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:5.

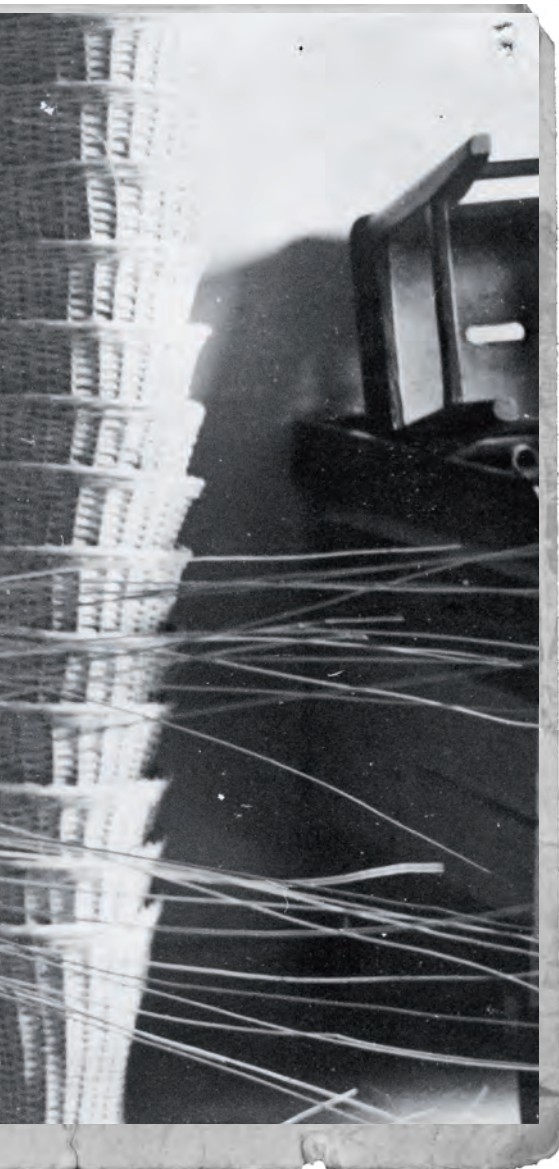
Åkerlund, Tuula: Romaniasiain neuvottelukunta – ikkuna maailmalle, teoksessa Friman Korpela Sarita ja Mäki Anne-Mari (toim.) Romanit toimijoina yhteiskunnassa, Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:5.

Säälin kohteesta aktiiviseksi toimijaksi

Vammaiset ihmiset on pitkään nähty lähinnä yhteiskunnallisen toiminnan kohteina. Vammaiset ovat kuitenkin jo keskiajalta lähtien itse lähteneet aktiivisesti parantamaan elinolojaan. Yhdenvertaiseen asemaan on silti vielä matkaa.

TEKSTI: ELINA EKHOLM JA PIRKKO MAHLAMÄKI

Kuva: Työväen Arkisto

Vammaisuuden historia on ollut poikkeavien, marginaalissa olevien ja köyhien historiaa. Rinnalla kulkee myös toinen kertomus: vammaisten yhteisöllisyyden, keskinäisen solidaarisuuden ja voimaantumisen historia. Käsittelemme tässä artikkelissa vammaisten ihmisten ponnisteluja ihmisoikeuksiensa ja yhdenvertaisuuden puolesta positiivisen ryhmäidentiteetin näkökulmasta.

Pohdimme aluksi sitä, mikä on vammaisuus, miten se rakentuu, miten sitä rakennetaan vammaisia koskevassa puheessa ja miten tämä vaikuttaa vammaisten ihmisten identiteettiin. Tämän jälkeen kuvaamme vammaisten ihmisten voimaantumisen historiaa muutaman tapauskuvauksen avulla. Lopuksi arvioimme vammaispolitiikan tulevaisuuden visioita ja keskeisiä haasteita.

Kuka määrittää vammaisuuden?

Vammaisten ihmisten yksilölliseen ja ryhmäidentiteettiin vaikuttaa se, millainen on ympäröivän yhteisön kuva ja käsitys vammaisuudesta. Yhteiskunnassamme perinteisenä normaaliuden standardina on terve ruumis, ja normaalius ja terveys ovat kulttuurissamme asetettu yhteiskunnallisen hyväksyttävyyden ennakoehdoiksi.

Inhimilliseen elämään kuuluvat kuitenkin ai-

na erilaiset pienemmät tai suuremmat vammat ja sairaudet. Suomessa noin viidellä prosentilla väestöstä, eli noin 250 000 henkilöllä, arvioidaan olevan jokin merkittävää haittaa aiheuttava pysyväluonteinen vamma tai toimintavuus. Vaikeavammaisia ihmisiä heistä on alle prosenti.

Fyysisen erilaisuuden olemassaolo on ratkaiseva tekijä kohdellaessa vammaisia ”toisina”.

Ennakkoluulot liittyvät erilaisuuden havaitsemiseen, jolloin fyysinen, ulkonäkönormeista poikkeava erilaisuus tulee ensimmäisenä huomioiduksi sosiaalisessa vuorovaikutustilanteessa. **Marjo-Riitta Reinikaisen** (2007) sanoin ”halusimmepa tai emme, kohtaamme ympäristömme ja sen esteet aina materiaalisen ruumiimme kanssa ja sen kautta tulemme määrittelyiksi kanssaihmiesten ja ympäristön taholta”. Erilainen tai eri tavalla käyttäytyvä ruumis voi merkitä epätäydellistä ruumista, ja helposti vammaisen mielletään myös persoonaltaan epätäydelliseksi tai vajaaksi. Vammaista ihmistä ei nähdä aktiivisena toimijana vaan säälin ja hyväntekeväisyyden kohteena.

Perinteinen yksilöön keskittyvä käsitys vammaisesta näkee vain yksilön ongelman ja yksilön hoitamisen. Medikalisaatio – eli vammaisuuden näkeminen lääketieteellisenä kysymyksenä – ja sitä kautta lääketieteellisen asiantuntijuuden ja päätösvallan korostuminen ovat perinteisen näkemyksen tunnusmerkkejä. Terveystieteiden huollolla on merkittävä asema vammaisen tai vammattoman ruumiin määrittämisessä, mutta myös media ja tiede välittävät terveyden ja normaaliuden normia.

Vammaiset voidaan usein käsittää samankaltaisena massana, johon kuuluvilla on kaikilla suurin piirtein samanlainen tilanne ja samankaltaiset intressit. Vammaisuutta on kuitenkin ole-

Vammaisten ihmisten yksilölliseen ja ryhmäidentiteettiin vaikuttaa se, millainen on ympäröivän yhteisön kuva ja käsitys vammaisuudesta.

massa yhtä monenlaista kuin vammaisia henkilöitäkin. Erilaisia vammoja ovat esimerkiksi liikuntavammat, aistivammat, neurologiset ja psykososiaaliset vammat ja krooniset sairaudet. Ikä ja sukupuoli vaikuttavat lisäksi siihen, millainen kokemus vammaisella itsellään on vammastaan, ja siihen miten muut suhtautuvat häneen.

Puhe vammaisista ”vain” vammaisina peittää virheellisesti alleen sukupuolen ja samalla kieltää sukupuoleen liittyvät erot ja eriarvoisuudet. Jos vamma määrittää koko ihmistä, eikä ihmisen muille ominaisuuksille anneta tilaa, on kyse yksilön palauttamista hänen vammaansa: ihmisen katoaa vamman tieltä. Ruumiin – yhtä lailla vammattoman kuin vammaisenkin – kunnioittaminen ja arvostaminen ovat oleellinen osa jokaisen yksilön identiteettiä.

Näkövammaisten yhteiskunnallinen toiminta

Osa vammaisista ihmisistä on menneinä vuosisatoina pystynyt tekemään työtä omassa lähiympäristössään, mutta enemmistön kohtalona on ollut avun saaminen köyhäinhoidosta tai kerjääminen. Jo keskiajalta on kuitenkin tietoa myös vammaisten ihmisten keskinäisistä veljekkunnista ja heidän pyrkimyksistään yhdessä parantaa elämänolojaan.

Sokeain lähetystö eduskunnassa 14.12.1948 keskustelemassa sokeainavustuksen korottamisesta.

Kuva: Näkövammaisten keskusliitto

Kari Huuskonen (2013) kuvaa väitöskirjassaan *Pimeyden puolelta – modernisaation kokemukset näkövammaisten kerrontayhteisössä* yhden vammaisryhmän ponnisteluja asemansa parantamiseksi 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Tutkimuksen keskeisenä kysymyksenä on, mitkä tai millaiset yhteiskunnalliset muutokset ovat lisänneet näkövammaisten syrjäytymistä yhteiskunnassa ja mitkä ovat edistäneet yhteiskuntaan osallistumisen mahdollisuuksia.

Nykykeskustelun valossa vammaisten ihmisten erityisoppilaitoksia pidetään inklusiivisen koulutuspolitiikan vastaisina. Sisäoppilaitoksia kritisoidaan siitä, että ne eristävät vammaiset nuoret ikätovereistaan ja heidän normaalia elinympäristöstä eivätkä valmenna lapsia

ja nuoria riittävästi kohtaamaan laitosten ulkopuolista maailmaa. Historiallisesti katsottuna asia ei kuitenkaan ole näin mustavalkoinen. Huuskosen tutkimus osoittaa, ettei Suomessa 1800-luvulla vammaisopetukseen Euroopasta omaksuttu laitoskeskeinen ajattelumalli syrjäyttänyt näkövammaisia yhteiskunnasta. Sokeainkouluihin pääseminen oli 1800–1900-luvun taitteessa köyhistä oloista tuleville nuorille tulevaisuuden toivon ja voimaantumisen lähtökohta.

Vaikka useimmat lapset menettivät näissä koulutusjärjestelyissä jokapäiväisen kosketuksen lähiyhteisönsä, palkitsi koulusivistys heistä monet myöhemmin elämässä omanarvontunnolla. Sokeainkoulut eivät olleet suljettuja laitosyhteisöjä. Ne toimivat niin Suomessa kuin

muualla Euroopassakin eri ikäpolvien sekä aatteiden ja ajatusten kohtaamispaikkana sekä näkövammaisten järjestöelämän ja yhteiskunnallisen toiminnan päänäyttämöinä. Yhdistykset tarjosivat jäsenilleen järjestöaktiivisuuden kautta vapaa-ajan toimintaa ja sosiaalisen osallistumisen tuomaa mielihyvää ja arvostusta.

Omiin yhdistyksiin järjestäytymisen taustalla vaikuttivat myös yleisemmät yhteiskunnalliset kehityslinjat ja optimismi. Yhteiskunnassa alettiin nähdä autonomian ajan loppupuolella erilaiset yhdistykset, seurat ja liikkeet uudenlaisen kansalaisyhteiskunnan perustana. Tämän yhteiskuntamallin juuret versosivat talonpoikaisesta itsehallinnon perinteestä, säätyläistön seura- ja yhdistystoiminnasta, kaupunkiporvariston järjestäytymisestä sekä nousevasta työväenliikkeestä.

Koska työväenliikkeen tai muiden sosiaalisia uudistuksia ajaneiden yhdistysten ei nähty edistävän riittävästi sokeiden elinoloja, sokeainyhdistysten toiminta muuttui vähitellen yhteiskuntaa kritisoiavaksi ja niiden toiminnan ydinalueeksi tuli lainsäädäntöä kehittävä järjestöpolitiikka. Jo 1900-luvun alussa käsiteltiin esimerkiksi monia vammaisten kuntoutumiseen ja työllistymiseen liittyviä asioita ja ehdotettiin esimerkiksi sokeiden ammattineuvojan palkkaamista.

Sokeainyhdistykset saivat elinvoimansa jäsenistöä yhdistävistä uhkakuvista, joita yhteiskunnan sosiaaliset, taloudelliset-tekniilliset ja ympäristölliset muutokset toivat väistämättä mukanaan. Yhdistäviä uhkia olivat myös monet tavanomaiset arkielämän kokemuspiiristä nousevat tekijät, kuten sairaudet, kuolema, hyljeksintä ja väheksyntä. Toisaalta nekään tuskin olisivat yksistään riittäneet takaamaan yhdistyksille toiminnan jatkuvuutta, ellei taustalla

olisi ollut myös sellaisia yhteisöllisiä kokemuksia, jotka vahvistivat käsityksiä siitä, että omien yhdistysten avulla pystyttiin torjumaan yhteisten uhkakuvien aiheuttamaa epävarmuutta.

Yhteiset ponnistelut ovatkin jaettuina kokemuksina tulleet olennaiseksi osaksi sokeainyhteisön historian kerrontaa. Sen avulla yhteisö on voinut rakentaa omanarvon tuntoa ja itsekunnioitusta edistävää kertomusta (ryhmäidentiteettiä) itselleen.

Uudemman vammaisliikkeen nousu

1960- ja 70-luku olivat poliittisen kuohunnan aikaa ja otollista maaperää erilaisten yhteiskunnallisten liikkeiden radikalisoitumiselle. Vuonna 1976 ilmestyi vammaisliikkeen nousun ja vammaisten positiivisen ryhmäidentiteetin kannalta käännteentekevä dokumentti *Fundamental Principles of Disability*, jonka julkaisi järjestö Union of Physically Impaired against Segregation (UPIIS). Dokumentissa määriteltiin vammaisuus vammaisen ihmisen ja syrjäytyneen yhteiskunnan väliseksi suhteeksi. Aiemmin vammaiskenttää olivat dominoineet pitkälti eivammaiset ammattilaiset, tutkijat ja hyväntekeväisyysorganisaatiot.

Vammaisuuden poliittinen malli oli sekä poliittinen että teoreettinen väline, joka lisäsi vammaisten ihmisten tietoisuutta ja kasvatti heidän keskinäistä solidaarisuuttaan. (Shakespeare 2004.) Vammaisliike toi tuolloin keskustelun kohteeksi, mitä tai millaiset yhteiskunnalliset järjestelyt lisäävät vammaisten ihmisten syrjäytymistä ja mitkä edistävät yhteiskuntaan mukaanpääsyä.

Jenny Morrisin *Pride against prejudice* (1991) oli ensimmäisiä teoksia, joka nosti esiin erityisesti vammaisten naisten kamppailun kuululuksi tulemisen ja oikeuksiensa puolesta. Nimi

Vammaiset voidaan usein käsittää samankaltaisena massana, johon kuuluvilla on kaikilla suurin piirtein samanlainen tilanne ja samanlaiset intressit.

on osuva sanaleikki **Jane Austenin** klassikko-romaanista *Pride and Prejudice*. Kun Austenin ajan naisille 1800-luvulla avioliitto oli ainoa vaihtoehto, niin 1900-luvun lopussa vammaisten naisten osana oli olla hyväntekeväisyyden ja auttamistoimenpiteiden kohteena.

Morrisin esittämä vaihtoehto, vammaisten naisten osallistuminen aktiivisesti niin vammaisliikkeen kuin valtavirran naisliikkeen toimintaan, on vaikuttanut osaltaan siihen, että naisten näkökulma on noussut luontevaksi osaksi vammaisliikettä. Sukupuolten tasa-arvon esille tuomisella on ollut voimakas vaikutus vammaisten naisten omanarvontunnolle ja voimaantumiselle. Naisten näkyväksi tuomat ongelmat, kuten vammaisten naisten muita naisia korkeampi riski joutua lähisuhdeväkivallan uhriksi, ovat vaikuttaneet myös valtavirran naisjärjestöjen toimintaan väkivallan uhrien puolesta.

Työtä riittää yhä

Vammaisten voimaantumisen yhtenä tärkeänä virstanpylväänä on vuonna 2008 kansain-

välisesti voimaan tullut YK:n vammaisia ihmisiä koskeva yleissopimus. Tämä kansainvälinen sitova ihmisoikeusasiakirja vahvistaa kaikkien ihmisyksilöiden perusvapauksien kuulumisen täysimääräisesti vammaisille ihmisille. Se keskittyy ensisijaisesti ihmisen arvokkuuteen ja ihmisarvoon sinänsä – riippumatta vammasta tai vammattomuudesta.

Ihmisoikeusmalli asettaa yksilön häntä itseään koskevien päätösten keskiöön ja tekee hänestä aktiivisen toimijan. Syrjimättömyyden tavoitteena on rakentaa aidosti avoimia yhteiskuntia, jotka arvostavat erilaisuutta ja kunnioittavat kaikkien ihmisten ihmisarvoa ja yhdenvertaisuutta eroavaisuuksista riippumatta.

Sopimus kertoo myös ympäröivän yhteiskunnan muuttumisesta. Yhden tulkinnan mukaan normaaliuden rajat ovat jatkuvasti kaventuneet länsimaissa. Toisaalta ihmisten moninaisuus tunnustetaan ja tunnustetaan yhä laajemmin. Vammaisten yhdenvertaisen aseman saavuttamisessa on kuitenkin vielä lukuisia tavoitteita, joista tärkeimpiä ovat oikeus työhön ja omaan elämään liittyvä itsemääräämisoikeus. ■

Lähteet:

Huuskonen, Kari: Pimeyden puolelta. Modernisaation kokemukset näkövammaisten kerrontayhteisöissä. Helsinki: Unigrafia yliopistopaino, 2012.

Morris, Jenny: *Pride Against Prejudice. Transforming Attitudes to Disability*. London: The Womens's Press, 1991.

Reinikainen, Marjo-Riitta: Vammaisuuden sukupuolittuneet ja sortavat diskurssit: Yhteiskunnallisdiskursiivinen näkökulma vammaisuuteen. Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 304, 2007.

Shakespeare, Tom: Social models of disability and other life strategies. *Scandinavian Journal of Disability Research* 6 (2004):1, 8-21.

Paljastumisen pelosta itseilmaisun vapauteen

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistön oikeuksien edistämässä on historian aikana otettu askeleita niin eteen kuin taaksekin päin. Suomessa kansalaisten aktiivisuus kasvoi 1960-luvulta lähtien, ja maahan perustettiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemaa ajavia järjestöjä. Sairaana ja rikollisen status saatiin poistettua sitkeällä ja rohkealla työllä.

TEKSTI: ANSSI PIRTTUÄRVI

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvat ihmiset on historian saatossa määritelty niin syntyisiksi, sairaiksi kuin rikollisiksi. Välillä on haluttu, ettei rikoslakiin kirjata homoseksuaalisia tekoja, jottei tieto asiasta leviäisi.

Suomessa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien puolesta yritettiin järjestäytyä jo 1950-luvulla, mutta tuolloin ei vielä syntynyt poliittista liikettä. Aika ei ilmeisesti ollut kypsä. Aktiivisuus lisääntyi 1960-luvulla, jolloin vuonna 1967 perustettuun Marraskuun liikkeeseen perustettiin työryhmä 13 pohti-

Kuva vuoden 1980 vapautuspäiviltä.
Tapahtuman nimi muuttui
myöhemmin Helsinki Prideksi.
Kuva: SETA

maan, miten yhteiskunnan kontrollia voitaisiin vähentää ja homoseksuaalien asemaa parantaa. Samoihin aikoihin alkoi toimia myös Toisen säteen ryhmä. Yhdistysrekisteriin tosin ei yhdistystä hyväksytty. Koska homoseksuaalisuus oli laitonta, katsottiin, ettei tällaista yhdistystä voisi perustaa Suomessa.

Vuonna 1969 kolme henkilöä perusti ensimmäisen virallisen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhdistyksen, Keskusteluseura Psyke ry:n. Sen säännöt muotoiltiin niin, että yhdistysrekisteri ne hyväksyi. Psyke useine alueellisine järjestöineen vaikutti ratkaisevasti siihen, että homoseksuaalisuus dekriminalisoitiin Suomessa vuonna 1971. Työtä pohjusti 1960-luvun edistyksellinen ja yhteiskunnallinen ilmapiiri sekä Psyken lisäksi muiden kansalaisjärjestöjen aktiivisuus. Psyke järjesti monenlaisia toimintaa ja tarjosi vähemmistöön kuuluville mahdollisuuden olla oma itsensä – tosin ei aina välttämättä omalla nimellään. Oli hyvin tavallista, että Psyken diskoissa ja kerhotoiloissa annettiin väärä nimi. Toisaalta oli monia, jotka eivät uskaltaneet tai eivät voineet mennä mukaan näinkään avoimeen toimintaan.

Valdemar Melanko on 60- ja 70-luvulla tekemiensä haastattelujen pohjalta kirjoittamassaan kirjassa *Puistohomot* kuvannut sitä, miten homomiehet etsivät tuolloin seuraa Helsingin pisiaareista, puistoista ja muista tiloista. Melankon mukaan vuosikymmenen vaihteessa nämä miehet alkoivat yhä enemmän myös keskustella yhteiskunnan tilanteesta, eikä mielessä ollut enää vain seuranhaku. Kuten **Oras Tynkkynen** toteaa Melankon kirjan jälkikirjoituksessa, todennäköisesti Melankon haastatteleminen miesten identiteetti ei ollut homo- tai biseksuaalinen, vaan osuvinta olisi käyttää ilmaisua ”miehet, joilla on seksiä miesten kanssa”.

Edistysaskeleita

1970-luvun alkuvuosina Psyken sisälle syntyi linjaerimielisyyksiä suhteessa järjestön poliittiseen strategiaan. Nuoremman polven edustajat olivat sitä mieltä, että yhdistyksen olisi pitänyt jatkaa voimakasta poliittista vaikuttamista lainsäädäntöön ja sairausluokitukseen jääneitä virheitä vastaan. He kokivat, ettei yhdistyksen enemmistö ollut valmis tähän työhön vaan oli tyytyväinen siihen, etteivät homoseksuaaliset teot enää olleet laittomia. Niinpä yhdistyksen linjaan tyytymättömät henkilöt, jotka olivat kaikki miehiä, perustivat Seksuaalinen tasavertaisuus -nimisen yhdistyksen (Seta) toukokuussa vuonna 1974.

Seta sai itselleen lentävän lähdön. Yksi sen aktiiveista erotettiin seurakunnan palveluksesta seksuaalisen suuntautumisen vuoksi. Yhdistys järjesti ensimmäisen seksuaalivähemmistöjen mielenosoituksen kesällä 1974. Seta alkoi järjestää mielenosoituksia vuosittain vuosipäivänsä kunniaksi vuodesta 1975 alkaen. Tapahtuma muuttui myöhemmin vapauspäiviksi ja 1990-luvulla Pride-tapahtumiksi.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien sairausluokitus muuttui vuonna 1981. Tässä seurattiin Ruotsin esimerkkiä: Setan sisarjärjestö RFSL oli korostaakseen vaatimuksiin sairausluokituksen osalta vallannut Ruotsin sosiaalihuollon rakennuksen vuonna 1979 ja näin vauhdittanut muutosta.

Kehotuskielto ja korkeampi suojaikäraja säilyivät aina vuoteen 1999 asti. Poliitikkojen rohkeus ei riittänyt tätä ennen tehdä itsestään selviä muutoksia. Seta yritti muuttaa asiaa lähes 25 vuoden ajan mielenosoituksin, ottamalla yhteyttä poliitikkoihin sekä auttamalla heitä tekemään esimerkiksi kirjallisia kysymyksiä asiasta.

Mistä ei puhuta, ei ole olemassa. Suurempi näkyvyys vie yhdenvertaisuutta eteenpäin. Kuva: SETA

Parisuhdelainsäädännössä tehtiin 1990-luvulla lakialoitteita, ja näistä vuonna 1996 tehty aloite sai muun muassa pääministeri **Paavo Lipposen** (sd) allekirjoituksen.

Kuitenkin parisuhdelaki hyväksyttiin eduskunnassa vasta oikeusministerin vaihduttua vuonna 2001. Tämän jälkeen on edetty pienin askelin: oikeus hedelmöityshoitoihin tuli voimaan vuonna 2005 ja oikeus samaa sukupuolta olevien pariin sisäiseen adoptioon vuonna 2010.

Yleisen ilmapiirin vaikutus

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen liikkeiden tapa ja rohkeus toimia on muuttunut ajasta

ja paikasta riippuen. Yhteiskunnallinen ilmapiiri vaikuttaa siihen, millaisilla ja miten esitetyillä vaatimuksilla saa asiaansa edistettyä. Myös koko homoseksuaalisuus-käsitys on vaihdellut eri aikoina.

On erittäin todennäköistä, että miehet harrastivat seksiä miesten kanssa ja naiset naisten kanssa jo muinaisessa Roomassa ja sitä ennenkin. Jotkut ovat ajatelleet, ettei kaksi naista voi harrastaa keskenään seksiä. On kuitenkin suhteellisen tuore asia, että seksuaalinen suuntautuminen määrittää ihmistä ja hänen identiteettiään. Ensimmäisen kerran näin ajateltiin 1800-luvun lopulla. Tuskin kukaan roomalai-

Kesällä 1974 mielenosoittajien määrä laskettiin kymmenissä, mutta nyt 40 vuotta myöhemmin päästään Helsinki Pride marssilla toivottavasti jo noin 10 000 ihmiseen.

nen olisi kutsunut itseään homoseksuaaliksi tai heteroseksuaaliksi. Samalla tapaa myös heteroseksuaalisuus on suhteellisen uusi käsite. Ennen aivan viime vuosia oli varmaan poikkeuksellista, että kukaan ajatteli olevansa hetero – vasta muuta seksuaalista suuntautumista edustavien ihmisten suurempi näkyvyys on tuonut tarvetta luoda kategoria heteroseksuaalisuus.

Toinen syy liikkeen poliittisen strategian muutokseen on se, että myös vähemmistöön kuuluvat eivät voi välttyä kuulemasta syrjintäpuhetta. Yhteiskunnan suhtautuessa negatiivisesti tiettyyn vähemmistöön suuri osa vähemmistöön kuuluvista sisäisti itsekkin tätä puhetta. Usein ainoa tieto, mikä homo- ja biseksuaalisuudesta tai transsukupuolisuudesta oli, antoi viestin sairaudesta, syntyisyydestä ja laittomuudesta.

Uskalsivatko seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajat toimia aktiivisesti ja julkisesti vapautusliikkeissä? Esimerkiksi presidentti **Tarja Halonen** on useaan otteeseen todennut, että hänet haluttiin vuosiksi 1980–1981 Setan puheenjohtajaksi siksi, etteivät vähemmistöön kuuluneet uskaltaneet itse toimia näkyvästi. Moni varmasti jättikin Seta-aktiivisuuden julkisuuden pelossa. Sanoipa eräs 70-luvun lopulla puheenjohtajana toiminut henkilö, että toisilla Setan puheenjohtajuus vei aina tasavallan presidentiksi asti, mutta häneltä se vei työpaikan ja parisuhteen.

Kuitenkin suurin syy siihen, että Setassa toimi vuosina 1978–1981 kolme järjestön ”ulkopuolista” puheenjohtajaa, oli se, että Setan puheenjohtajan tunnettuus ja valta-asema auttoi

viemään yhdistyksen viestiä läpi. Tästä esimerkkinä oli politiikan tulevaisuuden lupaus, ensimmäisen kauden kansanedustaja Halonen. Ulkopuolelta tullut puheenjohtaja oli omiaan myös vähentämään yhdistyksen jäsenten keskinäistä kinastelua, joka oli joidenkin arvioiden mukaan hajottaa Setan sen ensimmäisinä vuosina.

Presidentti Halonen on kieltämättä yksi tunnetuimpia seksuaali- ja sukupuolivähemmistön oikeuksien puolesta puhuneita ja toimineita henkilöitä Suomessa. Vuoden 2012 presidentinvaaleissa toiselle kierrokselle pääsi parisuhteensa rekisteröinyt **Pekka Haavisto**. Entisen Setan puheenjohtajan valinta presidentiksi sekä Haavisto-ilmiö osoittivat, että Suomessa on entistä vahvempi tuki yhdenvertaisuudelle. Todennäköisesti suurin osa suomalaisista olisi voinut äänestää toisen miehen kanssa elävää presidenttiä: Sauli Niinistön äänestäjistä huomattava osa oli arvoliberaaleja.

Suurimman työn yhdenvertaisuuden puolesta ovat kuitenkin tehneet lukuisat psykelaiset, setalaiset ja muut järjestö- ja ihmisoikeusaktivistit. Kesällä 1974 mielenosoittajien määrä laskettiin kymmenissä, mutta nyt 40 vuotta myöhemmin päästään Helsinki Pride marssilla toivottavasti jo noin 10 000 ihmiseen. Vertailun vuoksi: Tukholman Pride-kulkueessa on vuosittain noin 50 000 ihmistä marssimassa ja satoja tuhansia ihmisiä katsomassa marssia.

Tiedolla syrjintää vastaan

Naisten ja miesten väliset suhteet seksuaali- ja

sukupuolivähemmistöjen liikkeissä eivät olleet aina harmoniset. Monet tavoitteet ovat olleet yhteneviä, mutta monissa asioissa kiinnostuksen kohteet eivät ole olleet samoja. Kaikki homo- ja bi-miehet eivät aina ole olleet vapaita yleisistä stereotyyppioista naisten heikommista kyvyistä, vaikka vähemmistöön kuulumisen on omiaan rokottamaan stereotyyppioita vastaan.

Miehet olivat pitkään vahvemmassa asemassa järjestöissä kuin naiset. Joskin Setassa kaksi vuotta perustamisen jälkeen haluttiin nimenomaan nainen puheenjohtajaksi, ja näin kävikin vuonna 1976. Suomi oli lähes ainut maa, jossa ei ollut erillistä järjestöä naisille ja miehille. Setan naisryhmä Akanat otti 1980-luvulla pesäeroa Setaan ja toimi lähempänä Naisasioliitto Unionia kuin Setaa.

Setan alkuaikoina sen tärkeimmäksi tavoitteeksi tuli asiallisen tiedon jakaminen. Yhdistyksessä ajateltiin positiivisesti, että ihmiset olivat järkeviä ja lisää tietoa saadessaan alkaisivat suhtautua seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin järkevästi ja positiivisesti. Syrjinnän ymmärrettiin johtuvan vanhoista ennakkoluuloista ja stereotyyppioista, joita asiallinen tieto vähentäisi. Tämä onkin pitänyt paikkaansa. Mitä enemmän ihminen tietää seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä ja mitä enemmän hän tuntee vähemmistöön kuuluvia ihmisiä, sitä positiivisemmin hän keskimäärin suhtautuu.

Nykyaikana länsimaissa monet ajattelevat, että historia on ikään kuin pitkä marssi eteenpäin. Tältä asiat ovat vaikuttaneet varsinkin länsimaissa toisen maailmansodan jälkeen. Samaa sukupuolta olevien parisuhteiden rekisteröimisen mahdollisti ensimmäisenä Tanska vuonna 1989. Ensimmäisenä samaa sukupuolta olevien avioliitot laillisti Alankomaat vuonna 2001.

AKTIVISMIA JO 1800-LUVULTA LÄHTIEN

Varhaisin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asiaa ajava liike oli vuonna 1897 Saksassa perustettu Tieteellishumanistinen komitea.

Sen perustaja Magnus Hirschfeld perusti myös seksuaalitieteiden instituutin vuonna 1919.

Weimarin tasavallassa tilanne näytti 1920-luvulla siltä, että homoseksuaalisuuden kieltävä lainsäädäntö pian kumottaisiin. Olipa Berliinissä seksuaalivähemmistöille tarkoitettuja paikkojakin.

Historia ei kuitenkaan aina ole pelkkää marssia eteenpäin, ja Hitlerin Saksassa homot joutuivat keskitysleireille. Homojen leireillä kantama pinkki kolmio on edelleen yksi homoseksuaalisuuden tunnusmerkeistä. Natsit myös polttivat Hirschfeldin seksuaalitieteiden instituutin vuonna 1933.

Yhdysvalloissa toimintaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen aseman parantamiseksi oli jo 30-luvulla. 1950-luvulla aktivoituivat Mattachine Society ja Daughters of Bilitis -järjestöt.

1950-luvulla Yhdysvalloissa kärsittiin McGarthyn vainojen ajoista, ja useat homoseksuaalit joutuivat luopumaan mm. työpaikoistaan, kun homoseksuaalisuutta pidettiin valtion turvallisuudelle vaarallisena. 1970-luvulla uusi amerikkalaissukupuoli lähti kaduille osoittamaan mieltään, minkä seurauksena syntyi Gay Liberation -liike. Liike koki vanhat homo- ja lesbojärjestöt aikansa eläneiksi ja konservatiivisiksi ja halusi toimia avoimemmin ja julkisemmin.

Haavisto-ilmio osoitti, että Suomessa on entistä vahvempi tuki yhdenvertaisuudelle.

Sukupuolvi sukupolvelta homoseksuaalisuudesta on tullut luonnollisempaa. Se on näkynyt enemmän yhteiskunnassa, on saatu lainsäädäntömuutoksia, asiallinen tieto on lisääntynyt ja vähemmistöön kuuluvat uskaltavat yhä enemmän olla omia itseään. Lumipalloefti on valmis: lumiukosta tulee yhä suurempi, ja sille tulee hymyilevä suu, nenä, korvat ja silmät. Aina on kuitenkin se riski, että lumiukolle käy huonosti. Tästä esimerkkinä on lainsäädännön kiristymisen ja homoihin kohdistuvan väkivallan lisääntyminen Venäjällä sekä homoseksuaalisten tekojen ja aktivisminkin kieltäminen Ugandassa vuonna 2014.

Mistä ei puhuta, ei näy

Setan edustajainkokous hyväksyi järjestön uusimman poliittisen ohjelman joulukuussa 2013. Poliittisessa ohjelmassa käydään laajasti läpi yhteiskunnallista tilannetta ja sitä, miten ihmisoikeudet voisivat toteutua paremmin suomalaisessa yhteiskunnassa ja maailmassa.

Ohjelman listalla on muun muassa avioliiton muuttaminen tasa-arvoiseksi, translain uudistus lisääntymiskyvyttömyyden vaatimuksen poistamiseksi sukupuolta korjattaessa, paremmat resurssit yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon

toteutumisen valvontaan, seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden näkyminen koulujen opetuksessa sekä Suomen ja EU:n roolin vahvistaminen kansainvälisessä ihmisoikeuspolitiikassa.

Setan puheenjohtajan **Juha-Pekka Hipin** mukaan tärkeintä on itseilmaisun vapaus ja se, että jokainen uskaltaa olla missä tahansa yhteydessä oma itsensä riippumatta seksuaalisesta suuntautumisesta ja sukupuolen ilmaisusta. Hipin mielestä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvan olisi tärkeää olla elämässään mahdollisimman avoin omasta itsestään, vaikka aina se ei ole mahdollista. Se, mistä ei puhuta, ei ole olemassa eikä näy. Suurempi näkyvyys vie myös yhdenvertaisuutta eteenpäin.

Hippi painottaa erityisesti nuorten ja lasten asemaa ja haluaisi, että sekä kouluopetuksessa että opettajainkoulutuksessa keskityttäisiin huomioimaan ihmisoikeusasiat läpileikkäavasti. Seta on ollut aktiivinen kouluvierailujen järjestäjä, mutta se ei vielä riitä. Pitäisi puhua ihmisten moninaisuudesta, ei siitä, että jotkut ihmiset olisivat erilaisia (ja jotkut samanlaisia).

Työ yhdenvertaisuuden edistämiseksi niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa ei ole pelkkää automatisoitua edistystä. Sen eteen on tehtävä määrätietoisesti työtä. Eduskunta keskustele keväällä 2014 siitä, tulisiko avioliiton olla mahdollinen myös samaa sukupuolta oleville pareille. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolakeja ollaan uudistamassa. Ruotsin hlbt-i-opiskelijoiden puheenjohtajaa lainaten: ”*Det blir inte bättre. Vi måste göra det bättre!*” ■

Lähteet:

Melanko, Valdemar: Puistohomot - Raportti Helsingin 1960-luvun homokulttuurista. Helsinki, Suomen kirjallisuuden seura 2012.

Mustola, Kati: Suomalaisten homo- ja lesboliiikkeiden historiaa. Artikkeleita Sateenkaari Suomi - seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa kirjassa. Keuruu, Otava 2007.

Pirttijärvi, Anssi: Asiallisen tiedon antaja - Seksuaalinen tasavertaisuus 1974-1981. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 2009.

Saarinen, Terhi: Suomalaisen homo- ja lesboliikeen poliittiset strategiat: vastarinnan mahdollisuudet ja rajat. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 1991.

Stålström, Olli: Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu. Helsinki, Gaudeamus 1997.

Pakolaisista kansalaisiksi

TEKSTI: MERVI LEPPÄKORPI

Tietyvästi ensimmäinen Suomeen tullut somalialainen oli vuonna 1939 laivastaan Suomeen jäänyt merimies, joka palasi kahdeksan vuotta myöhemmin Ranskaan. Paljon myöhemmin, 90-luvun alussa, Somalian sisällissota johti laajaan pakolaisten muuttoliikkeeseen, ja sodan vuoksi Somalian naapurimaihin syntyi suuria pakolaisleirejä. Moni, erityisesti koulutettu, somalialainen lähti kotimaasta Eurooppaan, Lähi-itään ja Pohjois-Amerikkaan. Suurin osa heistä saapui muihin maihin pakolaisina.

Ensimmäiset Suomen somalialaiset tulivat maahan vuonna 1990. Matkareitti kulki Neuvostoliiton kautta, sillä Mogadishusta Moskovaan lensi reittikone ja Moskovasta katsotuna Suomi oli helpoimmin saavutettavissa oleva länsieurooppalainen valtio. Lokakuussa 1990 Suomeen saapui myös nuori **Abdulrahman Abdi Rage**.

”Somaliassa oli puhkeamassa sisällissota. Lensin Mogadishusta Moskovaan ja viivyin siellä kolme päivää. Sitten lähdin junalla Suomeen”, Rage kertoo.

Hän tuli maahan juuri ennen laman alkua, aikana, jolloin Suomessa suhtauduttiin somalialaisiin kiinnostuksella.

Turvapaikkaa hakemassa

Toisen maailmansodan vainojen, luovutusten ja joukkomurhien jälkeen oli selvää, että tarvitaan säännöt ihmisten oikeudelle paeta. Oi-

Somalialaisten vakiintuminen osaksi suomalaista yhteiskuntaa on ollut hidasta. Heidän osallistumisensa esimerkiksi paikallispolitiikkaan on kuitenkin vähitellen kasvanut. Suomeen 90-luvulla pakolaisena saapunut Abdulrahman Rage oli ensimmäinen suomensomalialainen kaupunginvaltuustossa.

keus poistua maasta ei riitä, vaan on oltava oikeus myös jäädä toiseen valtioon. Suomikin jätti myöntämättä Saksasta ja Itävallasta tulleille pakolaisille turvapaikkoja sodan aikana, lähetti ihmisiä Saksaan ja Neuvostoliittoon sekä internoi ihmisiä sodan jälkeen kansalaisuuden perusteella.

Genevessä vuonna 1951 solmittu pakolaisten oikeuksia koskeva yleissopimus velvoittaa sopimusvaltioita antamaan turvapaikan ihmisille, joilla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuulumisen tai poliittisen mielipiteen vuoksi

Mediassa kirjoitetaan edelleen maahanmuuttajista, vaikka moni suomensomalilainen on syntynyt ja kasvanut Suomessa. Fardus Hassan ja Abdulrahman Abdi Rage tulivat Suomeen 90-luvulla.

Kuva: Katja Tähjä

ja jotka eivät voi saada turvaa kotimaansa vi-
ranomaisilta.

Suomessa pakolaisten asioita ovat käsitel-
leet valtion lukuisat eri toimielimet valtion
pakolaisavustuskeskuksesta Ulkomaalaist-
oimistoon, Ulkomaalaisvirastoon ja lopul-
ta sen perilliseen Maahanmuuttovirastoon.
Käytännössä valtaosa pakolaisista tulee maa-
han turvapaikanhakijoina. Jos heidän katsota-
an olevan oikeutettuja Geneven sopimuksen
mukaiseen pakolaisasemaan tai muuhun kan-
sainväliseen suojeluun, he voivat jäädä Suo-
meen. Myös heidän perheenjäsenensä voivat
hakea Suomesta oleskelulupaa perhesiteen pe-
rusteella.

Ulkomaalaiset Suomessa

Suomessa kansalaisuuden käsite muotoutui
vuoteen 1832 mennessä. Ulkomaalaiset kristi-
tyt keisari-suuriruhtinaan venäläisiä alaisia lu-
kuun ottamatta saattoivat päästä kansalaisik-
si vannomalla keisarille uskollisuudenvalan.
Vuodesta 1832 alkaen kansalaisuuksia onkin
myönnetty jatkuvasti. Nykyään kansalaisuu-
den saaminen edellyttää kielitaitoa, riittävän
pitkää asumisaikaa ja yleistä nuhteettomuutta.

Viisumit ja erilaiset oleskeluluvat tunnetti-
in niin ikään jo autonomian aikana, ja pako-
laisia on saapunut Suomeen ainakin 1900-lu-
vun alusta lähtien.

Itsenäisessä Suomessa ulkomaalaisten ase-
masta säädettiin ensimmäisen kerran vuon-
na 1919 ulkomaalaisasetuksella ja 1920 kan-
salaisuuslailla. 1920- ja 30-luvulla Suomessa
kannettiin huolta muun muassa kommu-
nistien soluttautumisesta, venäläisemigrant-
tien vehkeilyistä, saksalaisten mekaanikkojen
”tulvasta”, virolaisista salakuljettajista, äärioi-
keistolaisista pakolaisista sekä Keski-Euroo-

pan juutalaisten turvapaikanhausta.

1930-luvun loppua kohti Saksan kansallis-
socialismin nousu vainoineen ja sodanuhki-
neen sai Suomen seuraamaan muiden maiden
esimerkkiä ja sulkemaan rajansa. Sittemmin
ulkomaalaishallinto on muotoutunut pit-
kälti virkamiesten noudattamien hallinnollis-
ten käytäntöjen pohjalle – poliittista ohjausta
tai riittävää lainsäädäntöä ei juuri ollut en-
nen vuotta 1984, jolloin saatiin ensimmäinen
varsinainen ulkomaalaislaki.

Ulkomaalaislaki

Ensimmäisessä ulkomaalaislaissa kiinnitettiin
pelkkää asetusta vahvemmin huomiota ulko-
maalaisten oikeusturvaan, vaikka se olikin vie-
lä epämääräinen ja tulkinnanvarainen. Aiem-
paan säädökseen ei ollut sisältynyt esimerkiksi
valitusoikeutta, joka nyt loi mahdollisuuden
virheellisten päätösten oikaisuun.

Vuonna 1991 voimaan astuneen uuteen
ulkomaalaislakiin vaikuttivat voimakkaas-
ti somalialaisten hakeutuminen Suomeen
sekä valtionjohdon kesken vallinneet erim-
ielisyydet. Presidentti **Mauno Koivisto** vaa-
ti sisäministeriön kannattamana Venäjän ju-
listamista somalialaisille turvalliseksi maaksi,
kun taas ulkoministeri **Harri Holkeri** asettui
vastustamaan linjausta. Koiviston linja olisi
merkinnyt, että somalialaisille ei olisi myön-
netty Suomessa turvapaikkaa.

Ensimmäisen ulkomaalaislain tarkoituksena
oli yhtenäistää pohjoismaista ulkomaal-
aispolitiikkaa. Tämä on yhä yksi lainsäädän-
töä ohjaavista tavoitteista, mutta nyttemmin
politiikan suuntaa määrittää kansallisen lain-
säätäjän tahdon ohella myös Euroopan unioni
ja sen direktiivit. EU:ssa pyrkimyksenä on syn-
nyttää ja ottaa käyttöön yhtenäinen turvapaik-

Suomensomalialaisten oma ääni ei kuitenkaan yhteiskunnassa kuulu, vaikka somalialaisten maahanmuuton alkamisesta on kulunut parikymmentä vuotta.

ka- ja myöhemmin maahanmuuttopolitiikka.

Abdulrahman Ragen vaimo saapui Suomeen 1993, ja lapsi seurasi perässä vähän myöhemmin. 20 vuotta sitten perheenyhdistäminen olikin vielä merkittävästi kevyempi prosessi kuin nykyään. Vuoden 2000 ulkomaalaislain uudistuksessa mahdollistettiin turvapaikkahakemusten pikäkäsitely, ja perheenyhdistämisprosesseissa tehtävät DNA-testit kirjattiin lakiin.

Ulkomaalaislaki on tämän jälkeen kehittynyt tavalla, jossa on korostettu maahanmuuton hallintaa. Maahanmuuttoa on haluttu säädellä ja maahantulijoihin kohdistuvia vaatimuksia kiristää. Perhesiteeseen perustuvan oleskeluluvan saaminen kestää somalialaisten kohdalla pitkään – perheenjäsenet saattavat olla erossa toisistaan vuosia sen jälkeen, kun heistä ensimmäinen on saapunut Suomeen turvapaikanhakijana.

Vuoden 2004 ulkomaalaislain uudistuksessa lakia selkeytettiin ja siihen kirjattiin useita jo vakiintuneita hallinnollisia käytäntöjä. Samalla pyrittiin kiinnittämään huomiota hyvään hallintoon. Laissa myös huomioidaan ulkomaalaisten oikeusturvaa vuoden 1991 lakia paremmin.

Ulkomaalaisia ei tarvitse kohdella kaikessa yhdenvertaisesti. Eriarvoiseen asemaan asettaminen ei saa kuitenkaan johtua esimerkiksi kansalaisuudesta tai ihonväristä, vaan sen on perustuttava oleskelulupastatukseen. Esimerkiksi turvapaikanhakijalle ei tarjota samoja terveyspalveluita kuin pysyvällä oleskelulu-

valla Suomessa oleskelevalle. Ulkomaalaisilta voidaan myös hallinnollisin perustein riistää vapaus henkilöllisyyden varmistamiseksi tai maasta poistamisen turvaamiseksi.

Uussuomalaiset

Suomessa saa täydet kansalaisoikeudet vasta, kun on oleskellut maassa riittävän pitkään ja täyttää kielitaitovaatimukset. Kun ulkomaalaisesta tulee Suomen kansalainen, häntä koskevat kaikki samat oikeudet ja velvollisuudet kuin muitakin kansalaisia.

Vuonna 2012 somalin ilmoitti äidinkielekseen lähes 15 000 Suomessa asuvaa ihmistä. Kaikki Somaliassa kuitenkaan eivät puhu somalin kieltä, vaan esimerkiksi arabiaa. Samana vuonna Somalian kansalaisia oli Suomessa noin 7 500, mikä ei kuitenkaan kerro kaikkea, sillä 25 vuoden kuluessa yhä useampi somalialainen on saanut Suomen kansalaisuuden ja heidän Suomessa syntyneet lapsensa ovat Suomen kansalaisia. Abdulrahman Rage on vantaalaisen suurperheen isä, jonka kahdeksasta lapsesta seitsemän on syntynyt Suomessa.

Nyt parikymppinen **Fardus Hassan** saapui Suomeen yhdeksän kuukauden iässä vuonna 1992. Suomessa saa täydet kansalaisoikeudet vasta, kun on oleskellut maassa riittävän pitkään ja täyttää kielitaitovaatimukset. Kun ulkomaalaisesta tulee Suomen kansalainen, häntä koskevat kaikki samat oikeudet ja velvollisuudet kuin muitakin kansalaisia.

Hassan kertoo, että hänen koko perheen-

sä sai kansalaisuuden vuonna 2002, ja kun ulkomaalaislakia uudistettiin vuonna 2004, Hassan oli jo alakoulua käyvä suomalaislapsi. Hänen vanhalla kielitaidottomalla isoäidillään prosessi kesti kuitenkin kauemmin – hänestä tuli Suomen kansalainen vasta 15 vuoden maassa oleskelun jälkeen.

Osana suomalaista yhteiskuntaa

Muualta Suomeen muuttaneiden integroitumista ja sopeutumista tarkastellaan erilaisin tilastoin: tarkkaillaan muun muassa työttömyysastetta, joka on ulkomaalaisilla korkeampi, ja koulutuksen keskeytymistä, joka on etenkin huonosti suomea osaavien ongelma.

Vuoteen 1995 mennessä Rage oli hankkinut lähihoitajan koulutuksen ja toimi tulkin ja äidinkielen opettajan ammateissa. Vuotta myöhemmin hän oli myös kaupunginvaltuutettu Vantaalla.

”Kunnallispolitiikka on antoisaa ja mielenkiintoista”, Rage sanoo.

Merkittäväällä tavalla suomensomalialaisten oma ääni ei kuitenkaan vielä yhteiskunnassa kuulu, vaikka somalialaisten suomalaisnäkökulmasta merkittävän maahanmuuton alkamisesta on kulunut jo parikymmentä vuotta. Mediassa niemisestä ja korhoset kirjoittavat edelleen maahanmuuttajista, vaikka moni suomensomalialainen on syntynyt ja kasvanut Suomessa. Kaupunkien ja kuntien valtuustoissa Suomeen muualta muuttaneet vaikuttajat ovat aliedustettuina.

Nuoria kuitenkin kasvatetaan kansainvälisyyteen. Sairaanhoidajaopiskelija Hassan pohtii:

”Ei meillä kotona varmaankaan kukaan olisi sanonut mitään, vaikka olisin halunnut media-alalle, mutta sitä ehkä oltaisiin ihmetelty.

Meidän kulttuurissamme arvostetaan toisia ammatteja.”

Tavoitellumpia ovat ammatit, joita voi hyödyntää missä tahansa maailmassa. Tutkimuksen mukaan kansainvälisyyteen kasvatettujen kouluttautuneiden nuorten kynnys lähteä Suomesta esimerkiksi työn perässä muualle on matala.

Ragelle yhteisö on osoittanut luottamusta valitsemalla hänet edustajakseen moniin luottamustehtäviin. Hän on mukana esimerkiksi sisäasianministeriön Etnisten suhteiden neuvottelukunnassa. Ragen poliittinen vaikuttaminen on keskittynyt Suomeen, vaikka aktiivista miestä on pyydetty mukaan vaikuttamaan myös Somalian kehitykseen. Perheen vuoksi hän kuitenkin ei ole halunnut lähteä – ainakaan vielä.

Monia suomensomalialaisia kiinnostavat kuitenkin yhä toisenkin kotimaan tapahtumat. Diasporasta käsin vaikutetaan Somalian esimerkiksi kehitysyhteistyön keinoin ja osallistumalla rauhanpyrkimyksiin. Hassan on ollut pari vuotta sitten kääntämässä tekstejä, joiden avulla Suomessa on lisätty tietoisuutta naisten tilanteesta Somaliassa.

Nuoret vaikuttajat

Kerran kuussa yhteen kokoontuvat suomensomalialaiset nuoret istuvat huonosti syrjäytyneen nuoren muottiin. Ryhmän varapuheenjohtaja Fardus Hassan puhuu sujuvasti viittä kieltä, opiskelee lukion jälkeen sairaanhoitajaksi ja on kiinnostunut vaikuttamaan siellä, missä kulloinkin elää.

”Jos palaan Somaliaan, vaikutan sitten Somaliassa. Jos jään tänne, vaikutan täällä.”

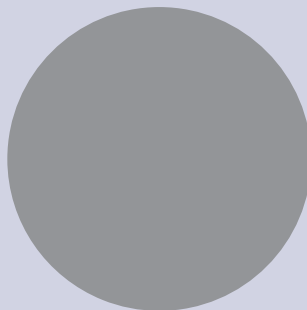
Puoluepolitiikka ei Hassania kiinnosta, mutta äänestäminen on itsestään selvää. Maa-

MAAHANMUUTTAJA, SIIRTOLAINEN VAI SOMALI?

Somaliasta Suomeen muuttaneet ihmiset ovat somalialaisia. Etnisen ryhmän edustajaa merkitsevä 'somal' mielletään usein myös haukkumasanaksi. Suomen-somalialaiset ovat suomalaisia, joilla on myös somalialainen identiteetti.

Ihmistä muuttoliikkeessä puhutaan eri käsitteillä. Koska sana "maahanmuuttaja" ei ole ihmislähtöinen vaan valtiokeskeinen, se sulkee ulkopuolelleen ihmisiä, jotka eivät asetu aloilleen tiettyyn maahan pitkiksi ajoiksi. Näistä ihmisistä käytetään yleisempää käsitettä siirtolainen.

VUONNA 2012 MYÖNNETTIIN YHTEENSÄ 17 157 OLESKELULUPAA.

PERHESITEEN PERUSTEELLA
5748

OPISKELIJALLE 5519

TYÖN PERUSTEELLA 3244

- KANSAINVÄLINEN SUOJELU 1601
- KIINTIÖPAKOLAISIA 734

Vuonna 2012 noin joka kymmenes myönteisistä päätöksistä annettiin kansainvälisen suojelun perusteella.

ETNO

Etnisten suhteiden neuvottelukunta on valtioneuvoston asettama laajapohjainen asiantuntijaelin.

Etnon tarkoituksena on kehittää vuorovaikutusta sekä avustaa ministeriöitä etnisesti yhdenvertaisen ja monimuotoisen yhteiskunnan kehittämisessä. Etnon tavoitteena on maahanmuuttajien kotoutumisen edistäminen.

intermin.fi/etno

SUOMESSA VIISI ENITEN ÄIDINKIELENÄ PUHUTTUA VIERASTA KIELTÄ

VENÄJÄ 62554

EESTI, VIRO 38364

SOMALI 14769

ENGLANTI 14666

ARABIA 12042

hanmuuttajien matalaa äänestysaktiivisuutta on pyritty viime vuosina kasvattamaan esimerkiksi tiedottamalla vaaleista. Hassan on mukana valistamassa nuoria tiedon, koulutuksen ja vaikuttamisen merkityksestä. Suomessa kiinnostaa myös vanhusten asema, vaikka työssä vanhainkodissa saakin kuulla olevansa neekerihoitaja.

”Kerron aina vanhuksille, että minun etunimeni on Fardus, ja koska muitakin kutsutaan etunimellä, minunkin nimeäni voi käyttää.”

Kun ensimmäiset Somaliasta saapuneet turvapaikanhakijat asuivat vielä vastaanotokeskuksissa, uutisoitiin konflikteista eri klaanien välillä. Mahdolliset aiemmat konfliktit ovat kuitenkin menettäneet merkityksen-

sä nuorten suomensomalialaisten kohdalla. Hassan pohtii, että muutto Somaliaan muuttaisi väistämättä jotain sosiaalisessa elämässä. Suomessa ystävät ovat eri klaaneista, ja Somaliassa kaikki varmaankin hakeutuisivat maantieteellisesti kauas toisistaan, omien sukulaistensa ja siis klaaniensa pariin.

Somaliasta 1990-luvulla lähteneillä on Suomessa jo lapsenlapsiakin, ja kahdessa kulttuurissa kasvaminen on eri-ikäisille erilaista. Siinä, missä Fardus Hassanin parhaat ystävät ovat suomensomalialaisia, hänen pikkusiskonsa on ystäväystynyt paremmin ”kantasuomalaisten” kanssa. Hän ei haaveile Somaliasta, kuten vanhempi sisarensa ystävineen. ■

Lähteet:

JULKAISUT

Leitzinger, Antero (toim.): Mansikkamaan vartijat. Muistelmia ulkomaalaishallinnosta eri vuosikymmeniltä. Maahanmuuttovirasto 2010.

INTERNET

suomensomali.com-portaali <http://www.suomensomali.com>

Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-5379. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 10.9.2013]. Saantitapa: <http://tilastokeskus.fi/til/vaerak/tau.html>

Maahanmuuttoviraston kotisivut <http://www.migri.fi>

Maahanmuuttoa on katsottava uudella tavalla

Maraboun tehtaan suomalaisia työntekijöitä konvehtirasioita täyttämässä.

Kuva: Juhani Laakkonen/
Siirtolaisuusinstituutin arkistot

Onko sellaista yhteiskuntaa ollut koskaan, jossa ei olisi ollut muuttoliikettä? Suomesta ja Suomeen on muutettu kautta historian, mikä unohtuu usein nykyisessä maahanmuuttokeskustelussa. Voiko Suomesta tulla maa, joka toivottaa kaikki tervetulleiksi. Mitä se vaatii meiltä?

Siperiassa sijaitseva Irkutskin kaupunki on suunnilleen Helsingin kokoinen. Tammikuun 2014 lopussa kaupungissa tehtiin urheiluhistoriaa, kun somalialainen urheilujoukkue onnistui tekemään kaikkien aikojen ensimmäisen maalin MM-turnauksessa

– ja vieläpä jääpallossa, joka on lähinnä pohjoismainen urheilulaji. Kyseessä oli myös ensimmäinen kerta, kun jääpallon MM-kisoissa oli mukana Afrikan maa.

Somalian miesten maajoukkue oli matkustanut Irkutskiin suurin odotuksin. Mielessä ei suinkaan ollut voittaminen – se tiedettiin jo ennakkoon mahdottomaksi – vaan mahdollisuus edustaa Somaliaa ja omaa kotikaupunkia Ruotsin Borlängeä.

Somalialainen jääpallojoukkue on nimittäin yksi Ruotsin kotouttamispolitiikan viimeaikaisista tuloksista. Tai ehkä kyse on tätäkin enemmän yksittäisen asukkaan halusta tehdä työtä kotoutumisen hyväksi. Jääpallojoukkueen perustajan **Patrik Anderssonin** tavoitteena oli Borlängen somaliväestön ja valtaväestön lähentäminen jääpallon avulla.

Kukaan joukkueen jäsenistä ei ollut koskaan luistellut ennen ensimmäisiä harjoituksia. Andersson järkeili kuitenkin, että jos somalialaisten joukkue edustaa Borlängeä maailmalla, heidät hyväksytään paljon nopeammin borlängeläisiksi. Borlänge, jossa on 49 000 asukasta, on lyhyessä ajassa vastaanottanut 3 000 somalialaista maahanmuuttajaa. Samaan aikaan kunta joutuu kamppailemaan vaikeiden ongelmien, kuten korkean työttömyyden ja segregaaion, parissa.

Jääpallojoukkue koostuu nuorista, 16–20-vuotiaista pelaajista, ja sen valmenta-

jana toimii vanha jääpalloammattilainen Per Fosshaug. Jääpalloseura Borlänge Bandy sai joulun jälkeen valtiolta viisi miljoonaa kruunua toimintaansa varten.

Utinen Siperiassa tehdystä historiallisesta maalista levisi eri puolille maailmaa muun muassa *BBC:n* sekä amerikkalaisten *CNN:n* ja *Wall Street Journalin* välityksellä. "Pieni askel jääpallolle, suurempi askel inhimillisyydelle ja lähimmäisenrakkaudelle", kirjoitti *Svenska Dagbladet*.

Onko muuttoliike sääntö vai poikkeus

Ulkomaalaisten osuuden Suomen väestöstä arvioidaan olevan vähintään miljoona ihmistä vuonna 2057. Tämä on noin 16 prosenttia koko väestöstä. Luku ei ole poikkeuksellinen, jos Suomea tarkastellaan Pohjoismaiden näkökulmasta. Ruotsissa jo nyt vähintään 15 prosenttia väestöstä on ulkomailta syntyneitä.

Suurin osa Suomeen muuttavista ei ole sodan tai katastrofien jaloista pakenevia, vaan pakolaisten osuus on verraten pieni. Valtaosalla maahanmuuton perusteena on työ, opiskelu, perheen muodostaminen tai avioituminen. Tulevaisuudessa Suomen ulkomaalaisväestö muodostuu siis todennäköisesti venäläisistä, intialaisista, kiinalaisista, pohjoismaalaisista sekä eri EU-maiden kansalaisista. Juuri näistä maista tulee nykyään eniten maahanmuuttajia.

Suomi tarvitsee tulevaisuudessa työperäistä maahanmuuttoa. Tämä on tosiasia, joka ei aiheuta kovinkaan paljon poliittisia kiistoja vaan josta puolueet – myös oikeisto – tuntuvat olevan yksimielisiä. Maamme syntyvyys on alhainen, ja työkykyistä väestöä tarvitaan suurten ikäluokkien jäädessä eläkkeelle. Suomen

Halstahammarin suomalaiset omakielisine julisteineen vappumielenosoituksessa 1970-luvulla.

Kuva: Siirtolaisuusinstituutin arkistot

väestörakenne muuttuu monikulttuurisemmäksi poliittisesta tahdosta riippumatta. Tämä on jo tilastollinen tosiasia.

Suomesta kuitenkin puuttuu avoin keskustelu globaalista todellisuudesta, jossa nyt elämme. Pakolaisvirtojen aiheuttama paine on suuri koko Euroopassa, ja se lisää maahanmuuttoa ja rajavalvontaan liittyviä jännitteitä EU:ssa. Millainen maa Suomi haluaa olla 20 vuoden kuluttua? Voiko meistä tulla maa, joka toivottaa kaikki tervetulleiksi? Mitä se vaatii meiltä?

Ruotsalainen aatehistorioitsija **Stefan Jonsson** on kirjoittanut *Dagens Nyheter* -lehteen muuttoliikkeestä historiallisena ilmiönä. Jonsson kirjoittaa muun muassa seuraavaa: "Onko muuttoliike sääntö vai poikkeus? Jos joku pitää sitä ongelmana, on syytä esittää vastaky-

symys: Mainitse yhteiskunta, jossa ei ole ollut muuttoliikettä, josta ihmiset eivät ole muuttaneet pois joko pakosta tai vapaasta tahdosta löytäkseen paremmat mahdollisuudet ja keinot kaupankäyntiin tai hengissä pysymiseen. Onko tällaisia yhteiskuntia koskaan ollut?"

Jonssonin mukaan ei ole. Muuttaminen ja liikkuminen ovat pikemminkin sääntö kuin poikkeus. Globalisoituneessa maailmassa ihmiset ovat oppineet pitämään liikkuvuutta itsestäänselvyytenä. Tämä pätee varsinkin EU:hun, jonka alkuperäisenä ajatuksena oli nimenomaan vapaa liikkuvuus. Mahdollisuus työskennellä ja opiskella missä haluaa katsotaan nykyisenä individualismin aikakautena oikeudeksi.

Ihmisten luontainen tarve liikkua näkyy erityisen konkreettisesti maiden rajoilla – EU:n

tapauksessa esimerkiksi Italiassa ja Kreikassa, jonne juuri nyt kohdistuu muuttopaineita muun muassa Syyriasta ja Afrikan mantereelta sekä EU:hun kuuluvista Bulgariasta ja Romaniasta.

Paremmän elämänlaadun tavoittelu on inhimillistä. Vielä 1960- ja 70-luvulla Suomesta järjestettiin Ruotsiin bussikuljetuksia kaikille muuttohalukkaille, joiden toiveena oli tehdä työtä ja tulla osaksi ruotsalaista kansankotia. Ruotsissa suomalainen pystyi rakentamaan itselleen keskiluokkaisen elämän pelkästään saamalla kohtuullisen työpaikan.

Maastamuuton taustalla oli ikiaikainen unelma paremmasta elämästä. Samanlainen unelma saa monet muuttamaan nyt Suomeen.

Kieli ilmaisee ajattelua

Siksi voi tuntua paradoksaaliselta, että kansallismielisyys ja muukalaisvihamielisyys ovat kasvussa koko Länsi-Euroopassa.

Tämä on muistutus siitä, että demokraattiset arvot, kuten suvaitsevaisuus ja avoimuus, on löydettävä aina uudelleen, sukupolvi sukupolvelta. Historia ei ole suora viiva, vaan pikemminkin ympyrä, jossa vanhoja ajatuksia pölytetään jatkuvasti. Niinpä mitään ei voida pitää itsestään selvänä. Jos haluamme elää yhteiskunnassa, jossa ei ole rasismia, eri ryhmien välisiä hankauksia on pyrittävä torjumaan aktiivisesti. Yksi tärkeimmistä tulevaisuuden kysymyksistä on, kuinka segregaatiota voidaan torjua ja sosiaalista liikkuvuutta edistää. Vastuu tästä on koko yhteiskunnalla: poliitikoilla, tiedotusvälineillä, kouluilla, asukkailla.

Meidän on esimerkiksi opittava käyttämään kieltä uudella tavalla ja kiinnitettävä huomiota näkökulmaan, josta asioita tarkastellaan. Suomessa maahanmuuttoon liittyy edelleen

jako "meihin" ja "heihin". Keitä "me" olemme tuntuu aina itsestään selvältä.

Suomalaisissa tiedotusvälineissä suomenruotsalaiset ovat edelleen "he", homot ovat "he", venäläiset ovat "he", vammaiset ovat "he". Kyse ei kuitenkaan aina ole tiedotusvälineiden pahantahtoisuudesta, vaan näkökulman vaihtaminen tuntuu olevan vaikeaa. Hyvästä aikomuksesta huolimatta tapa, jolla asiat esitetään, johtaa vanhojen ajatusmallien säilymiseen. Lehdissä kirjoitetaan, kuinka vaikeaa maahanmuuttajataustaisten henkilöiden on löytää työtä Suomessa. Kuinka paljon me sitten itse teemme tilanteen muuttamiseksi? Kuinka moni lehti ja mediatalo palkkaa ulkomailla syntyneitä toimittajia? Mitä konkreettista me teemme päivittäisessä elämässämme yhteiskunnan segregaation pysäyttämiseksi?

Kertomus somalialaisesta jääpallojoukkueesta on hyvä, koska se on oiva keino lisätä empatiaa. Muukalaisvihamielisyyttä torjutaan parhaiten nimenomaan empatian avulla.

Borlängeläisten silmissä jääpallojoukkueen jäsenet ovat saaneet kasvot: he ovat nyt yksilöitä, eivät persoonaton "maahanmuuttajien" ryhmä. Tiedotusvälineille he ovat samalla ikivanha tarina heikommasta osapuolesta, joka onnistuu vastoin kaikkia ennako-odotuksia. Eikö kuitenkin ole myös niin, että tässä tarinassa maahanmuuttaja ei ole tekijä vaan kohde? Toivottavasti tällaisia tarinoita kertovat tulevaisuudessa toimittajat ja kirjailijat, joilla on itsellään maahanmuuttajatausta.

Somalialainen jääpallojoukkue on kuitenkin konkreettinen muistutus siitä, että asenteita voidaan muuttaa konkreettisella työllä. Ihmisten väliset kohtaamiset. Yhteiset tavoitteet. Vuoropuhelu. Ilo ja läheisyys. ■

Julkaisun kirjoittajat:

Elina Ekholm on työskennellyt pitkään moninaisuusasioiden parissa kouluttajana, virkamiehenä, tutkijana ja mikroyrittäjänä. Väitöskirjansa hän teki asiantuntija-ammateissa toimivien näkövammaisten työelämäkokemuksista.

Maria Friman on romanitaustainen media-alan ammattilainen. Friman on työskennellyt freelance-toimittajana ja media-alan yrittäjänä. Friman työskentelee sisäministeriössä mediakoordinaattorina.

Jussi Förbom on freelance-toimittaja.

Veli-Pekka Lehtola on saamenkulttuurin professori Oulun yliopiston Giellagas-instituutissa. Taustaltaan Lehtola on saamelais-suomalainen. Hän on kirjoittanut useita julkaisuja saamelaisten historiasta ja kulttuurista. Tutkijana Lehtola on erikoistunut saamelaisten ja Lapin historiaan sekä saamelaisten nykyaiteisiin.

Mervi Leppäkorpi on freelance-toimittaja.

Pirkko Mahlamäki on Vammaisfoorumin pääsihteeri ja European Disability Forumin (EDF) hallituksen jäsen. Hän on toiminut asiantuntijana ja kouluttajana vammaisuus- ja ihmisoikeuskysymyksissä.

Anssi Pirttijärvi työskentelee opetus- ja kulttuuriministeriössä ylitarkastajana vastuullaan muun muassa ihmisoikeus- ja tasa-arvoasiat yleissivistävän koulutuksen vastualueella. Helsingin Kalliossa asuva Pirttijärvi on tehnyt gradunsa Setan perustamisesta ja ensimmäisistä vuosista ja on toiminut aktiivisesti monissa järjestöissä.

Philip Teir on Pietarsaaressa syntynyt kirjailija ja toimittaja. Hän on Hufvudstadsbladetin entinen kulttuuritoimituksen esimies ja nykyisin vapaa kirjoittaja.

Susan Villa on vapaa kirjoittaja ja asiantuntija. Villa on kirjoittanut useita artikkeleita ja julkaisuja yhdenvertaisuuteen liittyvistä kysymyksistä.

Tämä julkaisu on tuotettu osana YES - Yhdenvertaisuus EtuSijalle -hanketta, joka on saanut rahoitusta Euroopan yhteisön työllisyyttä ja sosiaalista yhteisvastuuta koskevasta PROGRESS -ohjelmasta (2007-2013). Julkaisussa ilmaistut mielipiteet ovat kirjoittajan omia, eikä Euroopan komissio vastaa julkaisun sisällön käytöstä. Tämän julkaisun sisältö ei välttämättä edusta Euroopan komission kantoja tai näkemyksiä.

YES - Yhdenvertaisuus EtuSijalle on hallinnon, viranomaisten sekä syrjäytyneissä olevia ryhmiä edustavien elinten ja järjestöjen välinen yhteistyöprojekti, jonka tavoitteena on edistää syrjimättömyyttä ja yhdenvertaisia mahdollisuuksia. Projektia toteuttavat sisäasiainministeriö, oikeusministeriö, opetusministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö, työ- ja elinkeinoministeriö, puolustusvoimien Pääesikunta sekä Saamelaiskäräjät ja syrjinnän vaarassa olevia tahoja edustavat järjestöt ja neuvottelukunnat. Lisätietoa osoitteesta www.yhdenvertaisuus.fi.